

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Marek Mikuška
Ol'ga Nestorová
Jana Verešová

Formovanie právneho vedomia vychovávateľa

2015

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesionálny a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Formovanie právneho vedomia vychovávateľa

Marek MIKUŠKA

Oľga NESTOROVÁ

Jana VEREŠOVÁ

Bratislava 2015

Názov:	Formovanie právneho vedomia vychovávateľa
Autori:	JUDr. Marek Mikuška PaedDr. Oľga Nestorová PaedDr. Jana Verešová, PhD.
Recenzenti:	PhDr. Darina Gogolová, PhD. JUDr. Anastázia Bednáríková
Vydavateľ:	Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave
Odborná redaktorka:	Mgr. Terézia Peciarová
Grafická úprava:	Ing. Monika Chovancová
Vydanie:	1.
Rok vydania:	2015
Počet strán:	52
ISBN	978-80-565-1354-5

Obsah

Úvod	5
1/ Teória práva	6
1.1 Právo a právny systém	6
1.2 Právne odvetvia slovenského práva	8
1.3 Právna norma a jej špecifické znaky	9
1.4 Štruktúra právnej normy	9
1.5 Druhy právnych noriem	10
1.6 Platnosť a pôsobnosť právnej normy	11
1.7 Pramene práva	12
2/ Rodinné právo	14
2.1 Rodina, typy rodinnej výchovy	15
2.2 Rodičovské práva a povinnosti	15
2.3 Náhradná starostlivosť o dieťa	17
2.4 Vyživovacia povinnosť	20
3/ Trestné právo	21
3.1 Trestný zákon/trestné právo hmotné	21
3.2 Trestný poriadok/trestné právo procesné	26
4/ Ľudsko-právne minimum	33
4.1 Charakteristika ľudských práv a ich filozofia	33
4.1.1 Generácie ľudských práv	35
4.1.2 Základné ľudské práva a slobody v kontexte Ústavy Slovenskej republiky	36
4.1.3 Systém ochrany ľudských práv	37
4.2 Práva dieťaťa v kontexte Dohovoru o právach dieťaťa	39
4.3 Násilie, rasizmus, diskriminácia, výchova k tolerancii	42
5/ Situácie s využitím právneho vedomia vychovávateľa vo výchovno-vzdelávacích zariadeniach	46
Záver	51
Zoznam bibliografických odkazov	52

Úvod

Právne povedomie ľudí je dôležitá súčasť života. Každý z nás by mal byť informovaný o svojich právach, povinnostiach, ale aj o trestoch, ktoré nás môžu postihnúť za nedodržanie nastavených pravidiel. Rovnako ako ostatní sú na tom aj vychovávatelia.

Vychovávateľ vo svojej práci často stráca prehľad o čase, priestore a venuje sa deťom, ktoré má v starostlivosti. Unikajú mu nové informácie, zmeny v zákonoch a vyhláškach. Mnohí pedagógovia poznajú dopodrobna svoje povinnosti, no zabúdajú na to, že majú aj svoje práva.

Človek by si myslel, že pri práci s deťmi ho môžu stretnúť len milé veci, že jediným problémom, ktorý sa môže v pedagogickej praxi vyskytnúť, sú hádky detí o hračky alebo o miesto bližšie k pedagógovi. Opak je pravdou. V súčasnom období sa stretávame s prípadmi slovných, ale aj fyzických napadnutí vychovávateľov zo strany detí, výnimkou nie sú ani slovné napadnutia zo strany rodičov. Ďalším problémom právneho vedomia u vychovávateľov je to, že si nedokážu vysvetliť znenie zákonov a vyhlášok. Dochádza tak k situáciám, keď sú obmedzovaní aj zo strany zamestnávateľa, pracujú viac, ako by mali, a v podmienkach, ktoré nemusia byť v súlade s legislatívnym nastavením.

Vzdelávací program *Formovanie právneho vedomia vychovávateľa*, ako aj táto publikácia majú poskytnúť vychovávateľom základné teoretické informácie z oblasti teórie práva, rodinného práva, trestného práva a ľudskoprávneho minima. Rovnako majú poskytnúť opis modelových situácií, s ktorými sa vychovávateľ môže vo svojej praxi stretnúť a ktoré súvisia s uplatnením práva. V jednotlivých modelových situáciách ponúkame aj návody na využitie podpornej dokumentácie vhodnej na riešenie vzniknutých problémov v pedagogickej praxi.

1/ Teória práva

Spoločenská norma je **pravidlo** upravujúce správanie sa ľudí v spoločenských vzťahoch (správanie, ktoré sa od danej skupiny vyžaduje). Je východiskom právnej normy, ale správanie je upravené aj **morálnymi** a **politickými** normami.

Morálne (mravné) normy hodnotia správanie občanov a ľudské konanie vôbec, pričom používajú slová ako „dobrý, zlý, odsúdeniahodný“. Ich účinnosť zabezpečuje najmä spoločenská mienka o správaní osoby (odsúdenie, resp. schválenie konania). Priestupky neriešia súdnou cestou, ale komunikáciou a etickou výchovou.

Politické normy sú pravidlá správania určené politickými a spoločenskými organizáciami a sú obsiahnuté v ich stanovách a uzneseniach. Ich dodržiavanie zabezpečuje len príslušná politická, resp. spoločenská organizácia. Sankciami sú pokarhanie, napomenutie, vylúčenie, pozbavenie funkcie ap.

Právna norma je **všeobecne platné (záväzná) pravidlo** (vzťahuje sa na správanie všetkých členov určitej spoločnosti), ktoré štát považuje za nevyhnutné na ochranu existujúceho a požadovaného stavu spoločnosti. Je to základný prvok právneho systému. Jej dodržiavanie je vynútitelné štátnou donucovacou mocou. Právna norma je obsahom zákonov alebo iných prameňov práva. Právna norma musí byť konkrétna a priama.

1.1 Právo a právny systém

Starí Rimania hovorili: „**Ubi societas, ibi ius.**“ („**Tam, kde je spoločnosť, tam je aj právo.**“). Ak chcela spoločnosť prežiť a reprodukovať sa, spravovať spoločné veci, musela si vytvoriť **systém noriem**, ktorými riadila svoje vzťahy. Právo sa stalo civilizovaným prostriedkom presadzovania žiaduceho správania, prostriedkom regulácie rytmu spoločenského života.

Právo je súhrn všeobecne záväzných právnych noriem stanovených štátom. Je prostriedkom vyjadrenia a ochrany najvýznamnejších spoločenských hodnôt. Je jediným odôvodneným spôsobom riešenia konfliktov. Je súčasťou kultúrneho systému. Právo **reguluje** medziludské vzťahy a vnáša do nich poriadok, **chráni** záujmy a práva občanov a zakazuje správanie, ktoré je pre spoločnosť škodlivé. Právo sa vyvíjalo a v súčasnosti máme viaceré typy **právnych kultúr** – európsku (kontinentálne právo, tzv. písané právo), anglo-americkú (nepísané, obyčajové právo, súdny administratívny precedens),

náboženskú (cirkevnú, kánonickú) a socialistickú. **Právny systém** je sústava právnych pravidiel upravujúcich spoločenské vzťahy. **Právo je vtedy platné, ak spĺňa dve podmienky:**

- formálnu – norma musí mať formu stanovenú štátom (publikované v Zbierke listín),
- materiálnu – obsahovú.

Normatívny právny systém je súhrn vertikálne (podľa stupňa právnej sily) i horizontálne usporiadaných noriem zabezpečujúcich funkčnosť a existenciu tohto systému.

Obsolétne právne normy sú normy, ktoré boli prijaté a časom sa stali nefunkčnými. Sú však súčasťou právneho systému.

Verejné a súkromné právo

Pre demokratický právny systém založený na princípoch trhovej ekonomiky je určujúce členenie právneho systému na právo verejné a súkromné.

Verejné právo „vyjadruje záujmy štátu“. Je to súhrn noriem upravujúcich vzťahy medzi štátom a občanmi, v ktorých je štát – reprezentant spoločných záujmov – **nadriadený** občanom a iným právnym subjektom (v určitej presne vymedzenej sfére verejných záujmov). Zabezpečuje suverenitu, bezpečnosť a integritu štátu, vnútorný poriadok, bezpečnosť občanov, ich práv a slobôd a podobne. Vyznačuje sa **záväznou** (kogentnou) povahou, nemôže sa meniť prejavom vôle (dohodou) účastníkov verejnoprávneho vzťahu. Patria sem **ústavné, správne, finančné, trestné a procesné** právo.

Súkromné právo „vyjadruje záujmy jednotlivca“ – upravuje vzťahy subjektov občianskej spoločnosti na princípe ich vzájomnej **rovnosti** a nezávislosti; tieto vzťahy vznikajú na základe slobodne prejavenej vôle účastníkov (typický je **zmluvný princíp**; dispozitívny charakter vzťahov). Do tejto sféry práva patria najmä odvetvia **občianskeho, obchodného a rodinného** práva.

Pracovné právo je upravované čiastočne verejnoprávnymi predpismi, ale aj predpismi súkromnoprávneho charakteru (pracovná zmluva). Podobne sú na tom i letecké, poisťovacie právo a právo priemyselného vlastníctva.

Hmotné a procesné právo

Rozlišujeme medzi právom hmotným (materiálnym) a procesným (formálnym).

Hmotné právo upravuje, akým spôsobom vznikajú, menia sa alebo zanikajú právne vzťahy, aké sú právne skutočnosti, práva a povinnosti účastníkov a zodpovednosť za porušenie povinnosti.

Procesné právo upravuje, ako účastníci právnych vzťahov uplatňujú svoje práva, ako musí príslušný orgán postupovať pri zisťovaní, či právo alebo povinnosť vlastne existujú, alebo nie.

Procesné normy:

1. občianske súdne konanie (civilný proces) – konanie vo veci občianskeho práva procesného,
2. správne konanie – konanie o veciach v kompetencii orgánov štátnej správy,
3. rozhodcovské konanie – sporové konanie,
4. trestné konanie – konanie pred súdom v trestných veciach, o trestných činoch.

Procesné právo nemá bez hmotného práva spoločenský zmysel ani význam. Hmotné právo by bolo bez procesného neživotaschopné.

Vnútroštátne a medzinárodné právo

Rozlišujeme tiež medzi **vnútroštátnym** právom, ktoré je platné na území štátu (môže akceptovať zákony medzinárodného práva), a **medzinárodným** právom, ktoré upravuje vzťahy medzi štátmi. Treba spomenúť tzv. **kolízne normy**, ktoré určujú na základe práva ktorého štátu sa bude riešiť daný problém v oblasti medzinárodného práva.

1.2 Právne odvetvia slovenského práva

Ústavné (štátne) právo – východisko ostatných odvetví práva, upravuje základné spoločenské vzťahy a základnú organizáciu štátu a štátnej moci. Základným prameňom je Ústava SR.

Správne právo – upravuje spoločenské vzťahy, ktoré vznikajú pri výkone štátnej správy, vzťahy orgánov štátnej správy, územnej samosprávy.

Finančné právo – upravuje spoločenské vzťahy finančných orgánov pri tvorbe, rozdeľovaní a používaní prostriedkov štátu, štátny rozpočet, dane, centrálné peňažné fondy.

Obchodné právo – upravuje vzťahy vznikajúce pri podnikaní v oblasti ekonomiky, právne postavenie podnikateľov, obchodno-záväzkové vzťahy. Základným prameňom je Obchodný zákonník.

Občianske právo:

- **hmotné** – upravuje vzťahy osobnej a majetkovej povahy medzi fyzickými osobami navzájom, medzi fyzickými osobami a právnickými osobami a medzi fyzickými osobami a štátom a tiež niektoré vzťahy nemajetkového charakteru (ochrana osobnosti, ochrana autorských práv). Základným prameňom je Občiansky zákonník.
- **procesné** – upravuje vzťahy v súdnom konaní v občiansko-právnych veciach. Základným prameňom je Občiansky súdny poriadok.

Pracovné právo – vzťahy pri účasti občanov na spoločenskej práci, pracovné vzťahy medzi občanmi a zamestnávateľmi, postavenie odborov, sociálne zabezpečenie. Základným prameňom je Zákonník práce.

Rodinné právo – osobné i niektoré majetkové (vyživovacia povinnosť) vzťahy v rodine. Základným prameňom je zákon o rodine.

Trestné právo:

- **hmotné** – chráni pred konaním nebezpečným pre spoločnosť. Základným prameňom je trestný zákon.
- **procesné** – vzťahy v rámci trestného konania – postup súdov, prokuratúry a vyšetrovateľov. Základným prameňom je Trestný poriadok (zákon o trestnom konaní súdnom).

Medzinárodné právo verejné – vzťahy medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami.

Komparatistívna veda je právna veda, ktorá porovnáva právne systémy, ich vznik, vývoj a funkčnosť.

1.3 Právna norma a jej špecifické znaky

Právne normy majú určité špecifické znaky, ktorými sa odlišujú od ostatných spoločenských noriem. Právne normy sú:

- a) **vydané v osobitnej, štátom uznanej forme.** V kontinentálnom systéme práva rozumieme touto formou normatívne právne akty rôzneho druhu, ktoré majú náležitú formu, sú schválené štátnym orgánom s príslušnou právomocou a sú publikované, uverejnené v úradných zbierkach (Zbierka zákonov Slovenskej republiky);
- b) **záväzné** – iba tak sú platné;
- c) **normatívne** – prikazujú, zakazujú alebo dovoľujú určité správanie prostredníctvom normatívnych a permissívnych slov a viet (v právnom jazyku, v jazyku právnych predpisov);
- d) **všeobecne platné** – vzťahujú sa na všetky prípady rovnakého druhu a neurčitého počtu;
- e) **vynutiteľné štátnou mocou** – zabraňuje sa tak nerešpektovaniu a porušovaniu práva, a to **priamo** (sankciami alebo špecifickými mocenskými metódami) i **nepriamo** (subjekt, ktorému právo ukladá právne povinnosti, má dobrovoľne splniť primárnu právnu povinnosť; v prípade jej nesplnenia má dobrovoľne splniť sekundárnu právnu povinnosť, ak nesplní ani túto, nastupuje priame donútenie).

1.4 Štruktúra právnej normy

Štruktúrou rozumieme **vnútorné usporiadanie** normy, vzájomnú súvislosť jej súčastí. Právnu normu charakterizuje aj jej **logická** štruktúra. V minulosti právnu normu tvorili hypotéza, dispozícia a sankcia – hovoríme o trojčlánkovej, **trichotomickej štruktúre**. Moderná teória práva presadzuje tzv. **zdvojenú štruktúru** – normu vytvárajú dve dvojice právnych noriem, ktoré sú vzájomne prepojené.

Trojčlánková štruktúra právnej normy

V **hypotéze** sú určené **okolnosti**, za ktorých sa treba podľa danej normy správať. Sú v nej ustanovené **podmienky** a **predpoklady**, za akých sa má používať dané pravidlo správania sa (napr. vek, štátna príslušnosť, bezúhonnosť a pod.).

V **dispozícii** je vymedzené samotné **konanie, správanie** príslušného subjektu (v okolnostiach určených hypotézou). Dispozícia určuje pravidlo správania, vymedzuje oprávnenia a povinnosti účastníkov právneho vzťahu, je jadrom normy.

Sankcia ustanovuje následky spojené s nedodržaním pravidla správania, uvádza postih za neuposlušnosť právneho predpisu.

V oblasti súkromného práva sa používajú sankcie **reparačné** (náhrada spôsobenej škody), **reštitučné** (uviedenie vecí do pôvodného stavu) a **satisfakčné** (nemajetkové ujmy – ujma na cti – môžu byť sankcionované napr. zadostučinením v peniazoch alebo ospravedlnením).

V oblasti verejného práva (trestné, správne, finančné) sa uplatňujú **represívne** sankcie, t. j. ukladanie trestov alebo ochranných opatrení (ochranná výchova, liečenie).

Jednoduchý názorný príklad: Podnikateľ (hypotéza) je povinný platiť dane (dispozícia). Ak tak neurobí, je povinný zaplatiť pokutu (sankcia).

Zdvojená štruktúra právnej normy

Právna norma sa skladá z dvoch navzájom spojených noriem, z ktorých každá má svoju hypotézu a dispozíciu. Za podmienky **primárnej hypotézy** má byť správanie podľa **primárnej dispozície**. **Sekundárna hypotéza** popiera primárnu dispozíciu a ustanovuje podmienky, za ktorých sa musí alebo môže uskutočniť **sekundárna dispozícia**. T. j. v prípade, ak nebola zachovaná primárna povinnosť, nastupuje sekundárna dispozícia (právna povinnosť), ktorá môže mať formu buď nesankčného, alebo sankčného následku.

Jednoduchý názorný príklad: Podnikateľ (primárna hypotéza) je povinný platiť dane (primárna dispozícia). Ak tak neurobí (sekundárna hypotéza), je povinný zaplatiť pokutu (sekundárna dispozícia).

1.5 Druhy právnych noriem

Právne normy sa podľa **orgánu**, ktorý právne normy prijíma, delia na:

- a) **primárne (pôvodné)** – normy (zákony, ústavné zákony) najvyššej právnej sily a najširšej pôsobnosti, ktoré prijímajú **orgány štátnej moci** s ústavodarnou a zákonodarnou právomocou (vrátane referenda), príp. **orgány miestnej samosprávy**,
- b) **sekundárne (odvodené)** – vykonávacie právne predpisy, ktoré prijímajú orgány štátnej správy (nariadenia vlády, vyhlášky, výnosy a správne nariadenia orgánov miestnej štátnej správy) na základe a v medziach zákonov.

Právne normy podľa spôsobu formulovania (vyjadrenia) dispozície sa delia na:

- a) **prikazujúce** – z dispozície vyplýva pre subjekt **povinnosť** správať sa určitým spôsobom (niečo vykonať, dať...),
- b) **zakazujúce** – v dispozícii sa subjektu určité správanie **zakazuje**, resp. prikazuje sa mu zdržať sa určitého konania (väčšina trestno-právnych noriem),
- c) **dovoľujúce** – neprikazujú ani nezakazujú, a teda nezaväzujú subjekty právneho vzťahu, dávajú im **možnosť** určitým spôsobom konať.

Právne normy podľa povahy, podľa **stupňa viazanosti** sa delia na:

- a) **kogentné (kategorické, normy donucujúcej povahy)** – bezpodmienečne zaväzujú k určitému konaniu, nedávajú možnosť konať spôsobom odlišným od pravidla v dispozícii, a to ani v prípade, ak s tým všetci zúčastnení súhlasia (najmä právne normy verejného práva ako trestné právo, správne právo, procesné právo),

- b) **dispozitívne** – umožňujú účastníkom právneho vzťahu, aby vzťah **zmluvne upravili** odlišne, ako ho upravuje zákon; umožňujú dohodnúť sa na špecifických, konkrétnych skutočnostiach, prihládajúc na okolnosti daného vzťahu; typické pre záväzkovú časť občianskeho a obchodného práva.

Právne normy podľa **stupňa všeobecnosti** sa delia na:

- a) **generálne** (lex generali) – vysoko abstraktné, široko zovšeobecnené, zväčša dlhšej faktickej životnosti, napr. Obchodný zákonník,
- b) **špeciálne** (osobitné) – konkretizujú predmet úpravy generálnej normy, spravidla kratšej časovej pôsobnosti, napr. zákon o konkurze a reštrukturalizácii.

1.6 Platnosť a pôsobnosť právnej normy

Právna norma je platná, ak má všetky predpísané, požadované **obsahové i formálne** náležitosti, ak je **vydaná a prijatá** príslušným kompetentným orgánom, ak je v **súlade** s normatívnymi aktmi vyššej právnej sily a ak je **vyhlásená (publikovaná)** ustanoveným spôsobom.

Pôsobnosťou právnej normy rozumieme vymedzenie **rozsahu** jej použitia na konkrétne prípady, a to so zreteľom na **subjekty, priestor a čas**.

Osobná pôsobnosť berie na zreteľ okruh subjektov, na ktoré sa právne normy určitého zákona vzťahujú (rôzne kritériá, vek, štátne občianstvo). Čiastočne ju vylučuje **inštitút imunity** – pôsobnosť niektorých právnych noriem sa na určitý – taxatívne vymedzený – okruh osôb nevzťahuje.

Rozlišujeme **diplomatickú imunitu**, ktorú požívajú vedúci diplomatických misií iných štátov a ostatné exteritoriálne osoby, a **imunitu poslaneckú (sudcovskú)**, ktorá znamená, že poslanca NR SR (sudcu Ústavného súdu SR) možno stíhať za trestný čin alebo priestupok len po predchádzajúcom súhlase zastupiteľského zboru, ktorého je členom (resp. Ústavného súdu SR).

Miestna pôsobnosť vymedzuje **priestor**, na ktorom sa danou normou upravujú príslušné právne vzťahy. Môžeme hovoriť o **celoštátnej** pôsobnosti (prvotné a odvodené zákony NR SR, vlády, ministerstiev a ostatných ústredných štátnych orgánov) a o **miestnej** pôsobnosti (všeobecné nariadenia orgánov štátnej správy a územnej samosprávy). Niektoré právne normy sa vzťahujú i na subjekty mimo štátu – majú **exteritoriálnu** pôsobnosť.

Časová pôsobnosť („účinnosť“) vymedzuje časový úsek, v ktorom určité právne vzťahy reguluje daný normatívny akt; berie do úvahy meniace sa **sociálne a ekonomické** spoločenské vzťahy. Okamih nadobudnutia platnosti zákona spravidla nie je časovo zhodný so začiatkom jeho účinnosti; tento časový rozdiel nazývame **legisvakančná lehota**, ktorej účelom je dať subjektom práva možnosť osvojiť si nový predpis. ***vacatio legis** (prázdniny práva) – obdobie legisvakančnej lehoty, obdobie medzi nadobudnutím platnosti a účinnosti.

Dátum **začiatku účinnosti** býva spravidla priamo ustanovený v **záverečných ustanoveniach** zákona (v tzv. derogačnej klauzule); inak platí **generálna klauzula**, že účinnosť sa nadobúda **pätnástym dňom po vyhlásení** (publikovaní v Zbierke zákonov SR).

Právna norma **stráca účinnosť**:

- a) **uplynutím času účinnosti** – uvádza sa priamo v právnom akte (napr. ku konkrétnemu dátumu),
- b) vydáním ďalšieho normatívneho aktu, ktorý zruší platnosť staršieho (**lex posterior derogat priori**).

Derogačná klauzula (**derogacio** – ustanovenie o zrušení) je ustanovenie právneho predpisu, ktorým sa ruší predchádzajúci normatívny akt:

- a) **generálne derogačné ustanovenie** – všeobecne vyslovuje, že sa rušia všetky právne normy v rozpore s novou právnou normou,
- b) **derogačné ustanovenie** – taxatívne vyratúva zrušené zákony.

Prechodné ustanovenia zákona riešia problém **intertemporality** – prechodného spolupôsobenia skoršieho a nového práva. Platí, že v prechodnom čase sa v určenom rozsahu dočasne nepoužívajú nové normy, ktorých platnosť a účinnosť vznikla.

Spätná účinnosť právnej normy (retroaktivita) je výnimkou v princípe právnej istoty; účinnosť normy má časovo nasledovať po jej platnosti; tým sa zaručuje i ochrana ľudských práv a slobôd. Retroaktivita je v oblasti trestného práva zakotvená vždy len v prospech páchatela, t. j. trestnosť činu sa posudzuje podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný; podľa neskoršieho sa posudzuje len vtedy, ak je to pre páchatela priaznivejšie.

1.7 Pramene práva

Právna teória rozlišuje materiálne a formálne pramene práva.

Materiálnymi prameňmi práva sú prírodné, ekonomické, mravné a politické, technologické, medzinárodné a iné podmienky života určitej spoločnosti, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva.

Formálnymi prameňmi rozumieme konkrétne právne formy; právne akty, ktoré obsahujú právne normy.

V historickom vývoji sa stretávame so **štyrmi prameňmi práva**:

- právna obyčaj,
- normatívny právny akt,
- precedensy,
- normatívne zmluvy.

Právna obyčaj

Právna obyčaj je najstaršia forma práva, pravidlo správania sa, ktoré sa používaním ustálilo a používa sa ako právna norma. Iba dlhodobá a reálne zachovávaná obyčaj, ktorej obsah je určitý a o záväznosti ktorej je spoločnosť presvedčená, sa môže stať právne záväznou.

Obyčajové právo, tzv. **Common Law**, označujeme ako „nepísané právo“, **„lex non-scripta“** (i keď môžu byť právne obyčaje zaznamenávané v zbierkach predpisov). V súčasnosti sa považuje za prekonaný právny systém, no v anglo-americkom právnom systéme proces tvorby precedensov začlenil obyčaje do konkrétnych sudcovských rozhodnutí.

Normatívny právny akt

Normatívny právny akt je všeobecne záväzný právny predpis, výsledok normotvornej činnosti, ktorý obsahuje právne normy. Existuje niekoľko druhov právnych aktov, rozdielných vo svojej právnej sile (zákony, nariadenia vlády, vyhlášky). Ide o prameň písaného práva vydávaného štátom – **lex scripta**.

Primárne právne normy (normatívne právne akty):

1. ústava (rigidná alebo flexibilná),
2. ústavne zákony (napr. aj výsledky referenda),
3. zákony (vydané parlamentom, na schválenie treba absolútnu väčšinu).

Sekundárne právne normy (normatívne právne akty) vydané len na základe zákona sú nariadenia vlády, vyhlášky ministerstiev a vyhlásenia a všeobecno-právne nariadenia (napr. všeobecne záväzné nariadenia obce).

Precedensy

Precedensy sú typické pre anglosaský právny systém („**judge made law**“). Ide o prvé rozhodnutie svojho druhu, ktorým sa upravuje určitý konkrétny prípad, a toto rozhodnutie sa stáva precedensom (vzorom) pre všetky ostatné prípady rovnakého druhu.

Sudcovský (judikálny) precedens – rozhodnutie súdu, resp. sudcu; vyplňanie medzier v práve.

Správny precedens – zakotvený v kontinentálnom právnom systéme, pôvod v rímskom práve.

Normatívna zmluva

Normatívna zmluva spravidla upravuje len konkrétny individuálny právny vzťah, nemá teda normatívny charakter, jedine ak záväzne upravuje určitú skupinu právnych vzťahov:

- **medzinárodné** (prameň práva pre vzťahy medzi štátmi) – na základe reciprocity, parlament odhlasuje 3/5 väčšinou; vyhlásenie ako ústavný zákon,
- **kolektívne** – vzťahujú sa na bližšie neurčenú skupinu (kolektívna zmluva).

2/ Rodinné právo

Bez rodiny sa človek trasie od zimy v nekonečnom vesmíre.

Andre Maurcis

Rodinné právo patrí k základným a najstarším právnym disciplínam súkromného práva. Rodinné právo predstavuje súhrn právnych noriem súkromnoprávnej povahy, ktorých predmetom sú práva a povinnosti osôb vystupujúcich v rôznych pomeroch v rodine, ako aj v spoločenstvách obdobných rodine. Predmetom rodinného práva sú tri základné druhy rodinnoprávných vzťahov, a to vzťahy medzi manželmi, vzťahy medzi rodičmi a deťmi a vzťahy ich napodobňujúce, vzťahy, ktoré nahrádzajú výkon niektorých rodičovských práv a povinností. Rodinné právo je súčasťou všeobecného súkromného práva, ktorým je občianske právo, t. j. rodinné právo je integrálnou súčasťou občianskeho práva. Medzi zákonom o rodine a Občianskym zákonníkom je vzťah subsidiarity – čo neupravuje zákon o rodine, na to sa použijú ustanovenia Občianskeho zákonníka.

Základné zásady rodinného práva podľa J. Ciráka, B. Pavelkovej a M. Števčka (2008, s. 29) sú:

- zásada ochrany manželstva, rodiny a rodičovstva spoločnosťou,
- zásada dobrovoľnosti a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo,
- zásada monogamie,
- zásada rovnocennosti civilného a cirkevného sobáša snúbencov,
- zásada rovnocennosti muža a ženy v manželských právach a povinnostiach,
- zásada vzájomnej morálnej a materiálnej pomoci všetkých členov rodiny,
- zásada slobodného svetonázorového pôsobenia rodičov pri výchove detí.

Pramene rodinného práva sa delia na:

- **vnútroštátne**

Ústava SR (ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov), zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine (ďalej len „ZR“), zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately v znení neskorších predpisov, zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov, zákon č. 154/1994 Z. z. o matrikách, zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov atď.

- **medzinárodné**

Dohovor o súhlase na manželstvo, najnižšom veku na uzavretie manželstva a registrácii manželstva z r. 1962, Dohovor o právach dieťaťa z r. 1989, Dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí z r. 1980, Dohovor o osvojení detí z r. 1967, Dohovor o vymáhaní výživného v cudzine z r. 1956 a mnohé ďalšie významné dohovory a nariadenia.

2.1 Rodina, typy rodinnej výchovy

Rodina je sociálna skupina zložená z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti. Sú spojení manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami. **Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti. Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni** (zákon č. 36/2005 o rodine, Z. z., čl. 2).

Funkcie rodiny (Ďurajková, Kopecká, Vargová 2011, s. 36):

- **emocionálna** – uspokojuje základné citové potreby, ako je láska, ochrana, bezpečnosť, istota,
- **ekonomická** – predstavuje materiálne zabezpečenie rodiny, delbu práce medzi jednotlivými členmi rodiny,
- **výchovná (socializačná)** – formuje charakterové a citové vlastnosti, umožňuje osvojiť si pravidlá správania a spolunažívania, socializáciu členov rodiny,
- **sociálno-reprodukčnú** – zabezpečuje reprodukciu spoločnosti, reguláciu sexuálneho správania jedincov,
- **regeneračná** – predstavuje obnovu psychických a fyzických síl, využívanie voľného času.

Typy rodinnej výchovy:

- **autoritatívna** – dieťa sa musí bezpodmienečne podriaďiť, konflikty, agresivita/pasivita,
- **nekompromisná** – kategorické požiadavky, bez výnimky, bez ohľadu na vývinové osobitosti, vek, schopnosti dieťaťa,
- **ambiciózna** – vysoké nároky na dieťa, bez ohľadu na reálne možnosti, stály tlak, úzkosť,
- **liberálna** – dieťa si robí, čo chce, rodičia plnia všetky jeho želania – sebecko, povýšenectvo, neschopnosť zapojiť sa do kolektívu,
- **merkantilná** – neodôvodnené a stále odmeňovanie – dieťa si nič nevie vážiť,
- **kverulantská** – mojmu dieťaťu sa stále krivdí, dieťa si zvyká za svoj neúspech obviňovať iných,
- **demobilizujúca** – nedostatočné podnecovanie dieťaťa,
- **patologická** – alkoholicy, drogoví závislí, neurotici,
- **laxná** – nezáujem o dieťa, bez citových väzieb,
- **demokratická** – najvhodnejší typ, náročnosť, ale aj úcta, láska, ale aj prísnosť, dôvera, rešpekt, oceňovanie dieťaťa, reálne a premyslené požiadavky, kontrola plnenia a hodnotenie.

2.2 Rodičovské práva a povinnosti

Šťastný je ten, kto našiel šťastie v rodine.

L. N. Tolstoj

Rodičovské práva a povinnosti majú vždy obaja rodičia a môžeme povedať, že sa ich nositeľmi stávajú narodením dieťaťa. Ich povinnosťou je chrániť záujmy dieťaťa proti každému, kto by pôsobil v rozpore s týmito záujmami. Rodič ani dieťa sa nemôžu zbaviť svojich práv. Práva môže rodiča zbaviť

alebo ho obmedziť len súd. Rodičovské práva a povinnosti určujú právne vzťahy rodičov a ich maloletých detí (nevzťahujú sa na plnoleté deti). Ide o súbor základných práv a povinností rodičov, ktoré sa uplatňujú pri:

- a) starostlivosti o zdravie maloletého dieťaťa, pri starostlivosti o telesný, citový, rozumový a mravný vývoj dieťaťa,
- b) pri zastupovaní dieťaťa,
- c) pri správe majetku dieťaťa,
- d) ďalšie práva a povinnosti rodičov a detí.

Výchova a starostlivosť o maloleté dieťa

Pri výchove dieťaťa ide najmä o sústavnú a dôslednú starostlivosť o dieťa, jeho zdravie a všestranný rozvoj. V zmysle základných zásad zákona o rodine rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie.

Správa majetku dieťaťa

Zákon o rodine rodičom ukladá právo i povinnosť s náležitou starostlivosťou zabezpečovať správu majetku dieťaťa. Cieľom právnej úpravy je nielen zachovanie majetku dieťaťa, ale aj jeho zhodnocovanie. V určitých prípadoch môže byť dieťaťu ustanovený majetkový opatrovník (§ 33 ZR). Toto právo a povinnosť rodiča zaniká zo zákona dosiahnutím plnoletosti dieťaťa.

Dalšie práva a povinnosti rodičov a detí

Medzi ďalšie práva a povinnosti zaraďujeme napríklad: určenie mena a priezviska dieťaťa, právo styku rodiča s dieťaťom, právo rodiča určiť otcovstvo súhlasným vyhlásením a právo rodiča dať súhlas na osvojenie dieťaťa.

Zásahy štátu do výkonu práv a povinností rodičov a detí

Intervencia štátneho orgánu (súdu) do výkonu práv rodičov a detí môže mať podobu:

- a) **pozbavenia** rodičov vo výkone ich rodičovských práv a povinností, ak:
 - rodič svoje rodičovské práva a povinnosti zneužíva najmä týraním, zneužívaním, zanedbávaním alebo iným zlým zaobchádzaním, alebo
 - rodič výkon svojich rodičovských práv a povinností napriek predchádzajúcim upozorneniam závažným spôsobom zanedbáva;
- b) **obmedzenia** rodičov vo výkone ich rodičovských práv a povinností, ak:
 - rodič nevykonáva riadne svoje povinnosti a rodičovskú zodpovednosť. Ide o subjektívnu prekážku (záleží na správaní sa rodiča), rodičovskú zodpovednosť vykonáva druhý rodič či poručník;
- a) **pozastavenia** ich rodičovských práv a povinností, ak:
 - sú závažné prekážky na strane rodiča.

Rodič má zodpovednosť aj naďalej, len sa jej výkon pozastavuje a rodičovskú zodpovednosť vykonáva druhý rodič či poručník. Okrem spomenutých zásahov môžu byť rodičom, v prípade porušovania ich práv a povinností alebo v dôsledku nevhodného správania detí, uložené opatrenia zo strany štátneho orgánu, smerujúce k zabezpečeniu riadnej výchovy dieťaťa. Ide o nasledujúce opatrenia: výchovné opatrenie, predbežné opatrenie a umiestnenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti.

Ďalšie práva a povinnosti detí... (Zákon o rodine, § 43)

(1) Maloleté dieťa, ktoré je schopné s ohľadom na svoj vek a rozumovú vyspelosť vyjadriť samostatne svoj názor, má právo vyjadrovať ho slobodne vo všetkých veciach, ktoré sa ho týkajú. V konaniach, v ktorých sa rozhoduje o veciach týkajúcich sa maloletého dieťaťa, má maloleté dieťa právo byť vypočuté. Názoru maloletého dieťaťa musí byť venovaná náležitá pozornosť zodpovedajúca jeho veku a rozumovej vyspelosti.

(2) Dieťa je povinné svojim rodičom prejavovať primeranú úctu a rešpektovať ich. Ak dieťa žije v domácnosti s rodičmi, je povinné podieľať sa osobnou pomocou na spoločných potrebách rodiny a prispievať na úhradu potrieb rodiny podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov.

(3) Dieťa je ďalej povinné:

- a) spolupracovať so svojimi rodičmi v záujme starostlivosti oň a jeho výchovu,
- b) plniť si svoje vzdelávacie povinnosti primerane svojim schopnostiam,
- c) vyvarovať sa spôsobu života, ktorý by mohol byť preň ohrozujúci, najmä užívania látok, ktoré poškodzujú jeho telesné a duševné zdravie.

2.3 Náhradná starostlivosť o dieťa

(1) Náhradnou starostlivosťou je viacero osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich dočasných opatrení, ktoré nahrádzajú osobnú starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, ak ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť.

(2) Náhradná starostlivosť, na základe ktorej vznikajú vzťahy medzi maloletým dieťaťom a inou osobou, môže vzniknúť len rozhodnutím súdu a jej obsah tvoria práva a povinnosti vymedzené zákonom alebo súdnym rozhodnutím.

(3) Náhradnou starostlivosťou je:

- a) zverenie maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby než rodiča (ďalej len „náhradná osobná starostlivosť“),
- b) pestúnska starostlivosť,
- c) ústavná starostlivosť.

(4) Súd pri rozhodovaní o tom, ktorý zo spôsobov náhradnej starostlivosti zvolí, vždy prihliadne na záujem maloletého dieťaťa (Zákon o rodine, § 44, ods. 4).

Podmienky výkonu všetkých foriem náhradnej starostlivosti upravujú zákony č. 36/2005 Z. z. o rodine a č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

Náhradná osobná starostlivosť

O takomto zverení rozhodne súd v záujme dieťaťa. Pri výbere vhodnej osoby sa dáva prednosť príbuzným dieťaťa za predpokladu, že táto osoba je schopná poskytnúť dieťaťu riadnu výchovu a že so zverením dieťaťa súhlasí. Dieťa môže byť zverené iba jednej osobe. Ak žije táto osoba v manželstve, vyžaduje sa súhlas druhého manžela. Súd medzi dieťaťom a touto osobou vymedzuje rozsah práv a povinností, nemôže však založiť vyživovaciu povinnosť.

Podmienky vykonávania všetkých foriem náhradnej starostlivosti upravuje zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

(4) Osoba, ktorej bolo maloleté dieťa zverené do náhradnej osobnej starostlivosti, je povinná vykonávať osobnú starostlivosť o maloleté dieťa v rovnakom rozsahu, v akom ju vykonávajú rodičia. Právo zastupovať maloleté dieťa a spravovať jeho majetok má iba v bežných veciach. Ak táto osoba predpokladá, že rozhodnutie zákonného zástupcu maloletého dieťaťa v podstatných veciach nie je v súlade so záujmom maloletého dieťaťa, môže sa domáhať, aby tento súlad pri konkrétnom rozhodnutí zákonného zástupcu preskúmal súd (Zákon o rodine § 46, ods. 4).

Pestúnska starostlivosť

Pestúnska starostlivosť je špecifická forma štátom riadenej a kontrolovanej dlhodobej náhradnej výchovy dieťaťa v rodine. Táto výchova je zabezpečovaná hmotnou podporou zo strany štátu, teda základným rozdielom medzi náhradnou osobnou starostlivosťou a pestúnskou starostlivosťou je skutočnosť, že výkon funkcie pestúna je platený. Pestún má teda právo na odmenu. V prípade nariadenia pestúnskej starostlivosti zostáva vyživovacia povinnosť rodičov zachovaná. Pestúnom môže byť len osoba, ktorá je zapísaná do zoznamu žiadateľov o pestúnsku starostlivosť.

(1) Pestún je povinný vykonávať osobnú starostlivosť o maloleté dieťa v rovnakom rozsahu, v akom ju vykonávajú rodičia. Právo zastupovať maloleté dieťa a spravovať jeho majetok má iba v bežných veciach. Ak pestún predpokladá, že rozhodnutie zákonného zástupcu maloletého dieťaťa v podstatných veciach nie je v súlade so záujmom maloletého dieťaťa, môže sa domáhať, aby tento súlad pri konkrétnom rozhodnutí zákonného zástupcu preskúmal súd (Zákon o rodine, § 48, ods. 1).

Poručníctvo

Podľa § 56 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine, ak obaja rodičia maloletého dieťaťa zomreli, boli pozbavení výkonu rodičovských práv a povinností, bol pozastavený výkon ich rodičovských práv a povinností alebo nemajú spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu, súd ustanoví maloletému dieťaťu poručníka, ktorý bude zabezpečovať jeho výchovu, zastupovať ho a spravovať jeho majetok.

Poručník nie je povinný osobne sa starať o maloleté dieťa. Ak sa poručník o maloleté dieťa osobne nestará, má nárok na príspevky podľa osobitného predpisu. Ak sa poručník o dieťa osobne nestará, dohliada na rozsah a spôsob starostlivosti, ktorá sa dieťaťu poskytuje.

Ak sú rodičia maloletého dieťaťa nažive a ak to nie je v rozpore so záujmom maloletého dieťaťa, súd ustanoví za poručníka predovšetkým toho, koho navrhli rodičia, ktorých výkon rodičovských práv

a povinností bol pozastavený. Ak niet takej osoby, súd ustanoví za poručníka niekoho z príbuzných, alebo blízkych osôb maloletého dieťaťa, alebo jeho rodiny, alebo inú fyzickú osobu. Za poručníka maloletého dieťaťa možno ustanoviť aj manželov.

Ak nebolo možné ustanoviť za poručníka žiadnu fyzickú osobu, súd ustanoví za poručníka obec a v prípadoch maloletých detí bez sprievodu orgán sociálnoprávnej ochrany podľa osobitného predpisu. Do času, kým nie je maloletému dieťaťu ustanovený poručník, alebo do času, kým sa ustanovený poručník neujme svojej funkcie, robí neodkladné úkony v záujme maloletého dieťaťa opatrovník ustanovený podľa § 60.

V rozhodnutí o ustanovení poručníka súd uvedie konkrétny rozsah majetku, ktorý bude poručník spravovať, spôsob nakladania s ním a lehoty, v ktorých je poručník povinný predkladať súdu správy o nakladaní s majetkom maloletého dieťaťa a správy o maloletom dieťati.

Správa o nakladaní s majetkom maloletého dieťaťa obsahuje najmä informácie o výnosoch, investíciách, ako aj účel a výšku výdavkov a príjmov súvisiacich s týmto majetkom. Správa o maloletom dieťati obsahuje najmä informácie o jeho zdravotnom stave, jeho vzdelávaní a o osobitných potrebách. Poručník je povinný vykonávať svoju funkciu riadne a v najlepšom záujme maloletého dieťaťa. Za jej riadny výkon sa zodpovedá súdu. Rozhodnutie poručníka týkajúce sa každej podstatnej veci maloletého dieťaťa si vyžaduje schválenie súdu.

Súd sústavne sleduje spôsob výkonu funkcie poručníka a najmenej 2-krát do roka v súčinnosti s obcou a orgánom sociálnoprávnej ochrany výkon funkcie poručníka hodnotí.

Za porušenie povinností pri spravovaní majetku maloletého dieťaťa zodpovedá poručník podľa všeobecných predpisov o náhrade škody.

Po zániku poručníctva je poručník povinný predložiť súdu záverečný účet zo správy majetku maloletého dieťaťa najneskôr do dvoch mesiacov po zániku svojho poručníctva.

Opatrovníctvo

Podľa zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine žiadny z rodičov nemôže zastupovať svoje maloleté dieťa, ak ide o právne úkony, pri ktorých by mohlo dôjsť k rozporu záujmov medzi rodičmi a maloletým dieťaťom alebo medzi maloletými deťmi zastúpenými tým istým rodičom navzájom; v takom prípade súd ustanoví maloletému dieťaťu opatrovníka, ktorý ho bude v konaní alebo pri určitom právnom úkone zastupovať (ďalej len kolízny opatrovník).

Kolízneho opatrovníka súd ustanoví aj v prípadoch, ak maloleté dieťa nemá zákonného zástupcu alebo ak zákonný zástupca nemôže z vážneho dôvodu maloleté dieťa v konaní alebo pri určitom právnom úkone zastupovať.

Súd ustanoví maloletému dieťaťu opatrovníka aj vtedy, ak je to potrebné z iných dôvodov a zároveň je to v záujme maloletého dieťaťa. Súd môže ustanoviť za opatrovníka aj obec. Opatrovník je povinný vykonávať svoju funkciu v záujme maloletého dieťaťa.

Súd vymedzí rozsah práv a povinností opatrovníka tak, aby bol splnený účel, na ktorý bol opatrovník ustanovený, a aby boli dostatočne chránené záujmy maloletého dieťaťa (Zákon o rodine, § 60, § 61).

Ústavná starostlivosť

Umiestnenie dieťaťa do ústavnej výchovy predstavuje najzávažnejší zásah do výkonu rodičovskej zodpovednosti a je typom náhradnej kolektívnej starostlivosti o dieťa. Na umiestnenie dieťaťa do ústavnej starostlivosti musia byť splnené tieto podmienky:

- opatrenie je v záujme maloletého dieťaťa,
- výchova dieťaťa je vážne ohrozená alebo vážne narušená a iné výchovné opatrenia neviedli k náprave alebo rodičia dieťaťa nemôžu zabezpečiť osobnú starostlivosť o maloleté dieťa z iných vážnych dôvodov,
- dieťa nie je možné zveriť do náhradnej osobnej starostlivosti ani do pestúnskej.

(2) Súd môže nariadiť ústavnú starostlivosť len vtedy, ak výchova maloletého dieťaťa je vážne ohrozená alebo vážne narušená a iné výchovné opatrenia neviedli k náprave alebo ak rodičia nemôžu zabezpečiť osobnú starostlivosť o maloleté dieťa z iných vážnych dôvodov a maloleté dieťa nemožno zveriť do náhradnej osobnej starostlivosti alebo do pestúnskej starostlivosti. Za vážne ohrozenie alebo vážne narušenie výchovy maloletého dieťaťa sa nepovažujú nedostatočné bytové pomery alebo majetkové pomery rodičov maloletého dieťaťa (Zákon o rodine, § 54, ods. 2).

2.4 Vyživovacia povinnosť

Účelom rodiny je okrem iného aj zabezpečiť uspokojovanie materiálnych potrieb svojich členov. Vyplýva to z ekonomickej funkcie rodiny.

Výživné môžeme definovať ako peňažný ekvivalent na zabezpečovanie a úhradu osobných potrieb medzi subjektmi, ktoré sú určené v ZR. Výživné je charakteristické svojou majetkovou povahou. Platí sa v pravidelných opakujúcich sa sumách, vždy mesiac vopred. Právo na výživné sa nepremlčuje.

Na vznik vyživovacej povinnosti musí byť splnená základná podmienka, a to existencia osobného rodinnoprávneho vzťahu medzi povinnou osobou a oprávnenou osobou, prípadne bývalého rodinnoprávneho vzťahu v prípade vyživovacej povinnosti medzi rozvedenými manželmi.

(1) Pri určení výživného prihliadne súd na odôvodnené potreby oprávneného, ako aj na schopnosti, možnosti a majetkové pomery povinného. Na schopnosti, možnosti a majetkové pomery povinného prihliadne súd aj vtedy, ak sa povinný vzdá bez dôležitého dôvodu výhodnejšieho zamestnania, zárobku, majetkového prospechu; rovnako prihliadne aj na neprimerané majetkové riziká, ktoré povinný na seba berie.

(2) Výživné nemožno priznať, ak by to bolo v rozpore s dobrými mravmi; to neplatí, ak ide o výživné pre maloleté dieťa (Zákon o rodine, § 75, ods. 1, ods. 2).

3/ Trestné právo

Trestné právo zabezpečuje ochranu štátom chránených záujmov a chráni rozvoj štátu pred javmi a útokmi proti spoločenskému vývoju, proti základným hodnotám demokratickej spoločnosti.

Represívne (odvetne) pôsobí na konkrétneho páchatela a preventívne pôsobí na možného páchatela trestného činu. Na dosiahnutie svojho účelu používa hrozbu trestom, ukladanie trestov, výkon trestu a ochranné opatrenia.

Pramene práva

Základným prameňom slovenského trestného práva sú trestný zákon (trestné právo hmotné) a zákon o trestnom konaní – Trestný poriadok (trestné právo procesné).

Ďalšími prameňmi sú: zákony obsahujúce ustanovenia trestného práva, rozhodnutia prezidenta alebo vlády SR o amnestii, právne normy netrestnej povahy (priestupky v oblasti správneho práva, predpisy o zbraniach a ich užívaní, o výbušninách a pod.).

3.1 Trestný zákon/trestné právo hmotné

Vo všeobecnej časti trestného zákona sa vymedzujú:

- všeobecné základy trestnej zodpovednosti,
- pôsobnosť zákona,
- druhy trestov a ochranných opatrení,
- prípady zániku trestnosti a trestu,
- osobitné ustanovenia o trestnom postihu mladistvých (14 – 18 rokov).

V osobitnej časti sa uvádzajú:

- trestné činy podľa druhu chránených záujmov (proti republike, verejnému poriadku, rodine a mládeži, životu a zdraviu, slobode a ľudskej dôstojnosti, ľudskosti, majetku, brannosti a civilnej službe, trestné činy vojenské, hospodárske a hrubo narúšajúce občianske spolužitie).

Pôsobnosť trestného zákona je vymedzená:

- osobne
- miestne (zásada teritoriality – čin spáchala fyzická osoba na území SR, zásada personality – čin spáchal občan SR mimo územia SR, zásada ochrany nášho štátu – činy cudzincov proti záujmom SR, zásada univerzality – stíhanie v rámci Interpolu) a
- časovo (zásadne sa nepripúšťa retroaktivita, t. j. spätná pôsobnosť novelizovaných ustanovení trestného zákona – iba v prípade, že nová právna úprava je pre páchatela priaznivejšia).

Pojem trestnej zodpovednosti

Základom trestnej zodpovednosti je spáchanie trestného činu. Materiálnou podmienkou trestného činu je jeho nebezpečnosť pre spoločnosť – ohrozuje spoločnosť, ústavné zriadenie SR, práva a oprávnené záujmy občanov a právnických osôb. Stupeň nebezpečnosti je daný vekom, osobou páchatela (recidivista), spôsobom spáchania trestného činu, dôsledkom činu a pod. Čin, ktorého nebezpečnosť pre spoločnosť je nepatrná, nie je trestným činom, aj keď inak vykazuje znaky trestného činu.

Skutková podstata

Formálnou podmienkou trestného činu je naplnenie znakov trestného činu (jeho skutkovej podstaty). Každú skutkovú podstatu charakterizujú tieto skupiny znakov:

- objekt,
- objektívna stránka,
- subjekt,
- subjektívna stránka trestného činu.

Objektom trestného činu sú právom chránené spoločenské vzťahy (záujmy), proti ktorým je čin namierený. Hmotný predmet útoku je predmet, proti ktorému útok smeruje (napr. vec pri krádeži).

Objektívna stránka trestného činu zahŕňa vlastné konanie, spôsob konania, následok, príčiny trestného činu a vzťah medzi konaním a následkami. Konaním rozumieme tak aktívne, ako aj omisívne konanie (opomenutie, zdržanie sa činnosti), založené na prejave ľudskej vôle.

Subjektom (páchatelom) trestného činu môže byť len fyzická osoba, ktorá v čase spáchania činu dosiahla vek 14 rokov a bola príčetná. Príčetná osoba je spôsobilá spáchať trestný čin, je teda duševne spôsobilá, chápe význam svojho činu, jeho nebezpečnosť a následky. Má rozpoznávaciu a ovládaciu schopnosť. Ak sa páchatel privedie do stavu nepríčetnosti sám z nedbanlivosti (požitím alkoholu alebo omamného prostriedku), je trestne zodpovedný. Znížená príčetnosť (stav, v ktorom je niektorá zo zložiek duševnej schopnosti značne oslabená) môže byť dôvodom na mimoriadne uloženie trestu odňatia slobody pod dolnú hranicu sadzby (príp. na upustenie od potrestania).

Subjektívna stránka trestného činu zahŕňa vnútorné znaky, ktoré sa týkajú psychiky páchatela (zavinenie, stupeň zavinenia, pohnútky, motivácia). Zavinenie je vnútorný, psychický stav páchatela k porušeniu (ohrozeniu) chráneného záujmu a k jeho následkom. Je podmienené poznaním (intelektuálna zložka zavinenia) činu a vôľou spáchať trestný čin. Preto rozoznávame zavinenie úmyselné a zavinenie z nedbanlivosti. Úmyselné konanie obsahuje vždy s rozpoznávacou zložkou i vôľovú zložku (pri nedbanlivom konaní vôľová zložka chýba). Úmysel môže byť priamy – páchatel vedel, že svojím konaním poruší zákon a zákon porušiť chcel, alebo nepriamy (eventuálny) – páchatel vedel, že svojím konaním môže porušiť zákon a porušil ho.

Na spáchanie trestného činu stačí úmysel nepriamy, priamy znamená vyšší stupeň zavinenia!

Rozoznávame nedbanlivosť vedomú – páchatel vedel, že môže porušiť zákon, ale bez primeraných dôvodov sa spolieha, že zákon neporuší; a nevedomú – páchatel nevie, že môže porušiť zákon, hoci o tom vzhľadom na okolnosti a svoje osobné pomery vedieť mal a mohol. Na trestnosť je potrebné úmyselné zavinenie, ak trestný zákon výslovne neustanovuje, že stačí aj zavinenie z nedbanlivosti.

Trestný čin

Trestný čin je protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v trestnom zákone. Trestný čin je prečin a zločin. *Prečin* je:

- trestný čin spáchaný z nedbanlivosti (bez ohľadu na výšku trestnej sadzby) alebo
- úmyselný trestný čin, za ktorý Trestný zákon vo svojej osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou 5 rokov.

Napríklad § 176 Trestného zákona – podávanie anabolických látok, trestná sadzba až 3 roky.

Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatela je jeho závažnosť nepatrná.

Prečin, ktorého znaky sú uvedené v trestnom zákone, nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý a ak je jeho závažnosť malá.

Zločin je:

- úmyselný trestný čin, za ktorý trestný zákon vo svojej osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou 5 rokov.

Napríklad § 146 trestného zákona – vražda novorodenca matkou, trestná sadzba 4 – 8 rokov.

O zločin ide aj vtedy, ak v prísnejšej skutkovej podstate prečinu spáchaného úmyselne je ustanovená horná hranica trestnej sadzby prevyšujúca 5 rokov (napr. § 174 trestného zákona – šírenie toxikománie, trestná sadzba 1 – 5 rokov v základnej skutkovej podstate; v prísnejšej 3 – 8 rokov). Zločin, za ktorý trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej 10 rokov, sa považuje za obzvlášť závažný (napr. § 145 – vražda, trestná sadzba 15 – 20 rokov).

Druhy trestov

Za spáchané trestné činy môže súd uložiť:

- trest odňatia slobody;
- trest zákazu činnosti – na 1 až 10 rokov (mladiství na 1 až 5 rokov);
- peňažný trest, týka sa hlavne nezákonného obohacovania sa, keď páchatel trestnou činnosťou získal neoprávnený majetkový prospech. Peňažný trest môže byť uložený samostatne alebo v spojení s iným druhom trestu. Náhradným trestom pri jeho nedobytnosti je trest odňatia slobody až na 5 rokov, trest prepadnutia veci, ktorá bola použitá alebo získaná pri trestnom čine. Vec musí patriť páchatelovi, pričom vlastníkom sa stáva štát;
- trest prepadnutia majetku, postihuje celý majetok odsúdeného (príp. časť, ktorú určí súd). Nevzťahuje sa na veci nevyhnutné na uspokojenie životných potrieb odsúdeného, resp. osôb, ktoré odsúdený vyživuje;
- trest straty čestných titulov a vyznamenaní, odsúdený stráca vyznamenania, čestné uznania, vedecké a umelecké hodnosti;
- trest vyhostenia z územia republiky – vzťahuje sa na cudzincov (aj mladistvých), nie však na občanov SR a utečencov so štatútom utečenca;
- výnimočný trest sa ukladá za trestný čin s mimoriadne vysokým stupňom nebezpečnosti. Výnimočný trest je trest odňatia slobody na 15 až 25 rokov alebo trest odňatia slobody na doživotie.

Všeobecné zásady na ukladanie trestov

Sú to zásady, ktorými sa riadia príslušné orgány a vychádzajú z nich. Súd prihliada na stupeň nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť, na záruky občianskych združení, u spolupáchateľov aj na mieru konania každého z nich; na poľahčujúce a priťažujúce okolnosti a na započítanie väzby a trestu. Ukladanie trestov je základným prostriedkom na dosiahnutie účelu trestného zákona. Tresty sú opatreniami štátneho donútenia a môžu ich ukladať iba sudy. Pri určovaní druhu trestu a jeho výmery súd prihliada na stupeň nebezpečnosti trestného činu, na pomery páchatela a na možnosti jeho nápravy. Prihliada sa aj na priťažujúce okolnosti:

- zavrhnutie hodná pohnútku,
- surový, zákerný, lstivý čin,
- či páchatel využíval niečiu bezbrannosť, závislosť a podriadenosť,
- organizátor činu alebo člen organizovanej skupiny alebo člen spolčenia,
- páchanie trestného činu dlhší čas,
- spáchanie trestného činu v minulosti.

Prihliada sa aj na poľahčujúce okolnosti:

- vek blízky veku mladistvých,
- čin spáchaný pod tlakom závislosti alebo podriadenosti, tiesnivých osobných alebo rodinných pomerov,
- čin páchaný v silnom rozrušení,
- páchatel pred spáchaním činu viedol riadny život, pričínal sa o odstránenie škodlivých následkov činu alebo dobrovoľne nahradil spôsobenú škodu,
- pri objasňovaní činu pomáhal príslušným orgánom.

Tieto okolnosti majú vplyv na výmeru trestu len v rámci trestnej sadzby. To znamená, že majú vplyv len na výšku trestu, nie na čo, či páchatel spáchal trestný čin alebo nie.

Čo je to úhrnný trest? Úhrnný trest je odsúdenie páchatela za viac trestných činov. Trest sa uloží podľa najťažšieho trestného činu, t. j. podľa sadzby trestného činu, ktorý je z nich najprísnejšie trestaný.

Súhrnný trest odňatia slobody – ukladá súd vtedy, ak v období medzi spáchaním trestného činu a konečným rozhodnutím súdu o vine a treste páchatel vykoná nový trestný čin.

Recidívu je skutočnosť, keď sa páchatel dopúšťa opätovnej trestnej činnosti, hoci už bol pre trestný čin právoplatne odsúdený. Opätovným páchaním trestnej činnosti sa zvyšuje stupeň spoločenskej nebezpečnosti. Trestná sadzba sa zvyšuje o 1/3 v prípade verejného trestného činu (trestný čin spáchaný v TV, rozhlase, tlači a pod., trestný čin spáchaný pred viac ako dvomi prítomnými osobami), trestného činu spáchaného so zbraňou (ak sa použije zbraň na útok, alebo ak na tento účel má zbraň páchatel pri sebe, pričom „zbraňou“ je všetko, čo môže urobiť útok proti telu dôraznejším), trestného činu spáchaného pre zárobok (ak si páchatel sústavnou trestnou činnosťou zadovážoval peňažný zdroj svojich príjmov), trestného činu ťažkej ujmy na zdraví (zmrzačenie, ochromenie údu, poškodenie dôležitého orgánu, vyvolanie potratu, usmrtenie plodu, mučivé útrapy, oslabenie citových orgánov, zohyzdenie), vlámanie – vniknutie do uzavretého priestoru lstivo alebo s nedovoleným prekonaním uzamknutia s použitím sily.

Trest odňatia slobody sa ukladá v prípadoch, ak sa účel trestu nemôže dosiahnuť trestom vykonávaným na slobode alebo ak je páchatel' nevyhnutne izolovať od prostredia a vzťahov, ktoré majú na jeho správanie negatívny vplyv. Ukladá sa najviac na 15 rokov (inak ide o výnimočný trest). U mladistvých sa horná hranica znižuje na 5 rokov; v prípade nebezpečného trestného činu od 5 do 10 rokov (pre deti vo veku 12 až 14 rokov platí, že môžu byť zavedené opatrenia ochrannej výchovy (tým sa už ale zaoberá civilný súd alebo prokuratúra). Skúšobná doba u mladistvých môže byť 1 – 3 roky. Ak je trest ohodnotený do 1 roka, mala by byť podmienka; ak ide o trest do 2 rokov, súd môže výkon trestu podmienene odložiť a určí skúšobnú dobu (1 – 5 rokov). Skúšobná doba sa začína právoplatnosťou rozsudku. Trest odňatia slobody sa vykonáva v nápravnových ústavoch diferencovane v troch nápravnových skupinách podľa stupňa a povahy narušenia odsúdeného.

Do I. nápravnových skupiny sa zaraďujú odsúdení, ktorí neboli v posledných 10 rokoch trestaní, do II. takí, ktorí boli v posledných 10 rokoch súdení za úmyselný trestný čin, a do III. nápravnových skupiny obzvlášť nebezpeční páchatelia a recidivisti. Ak si páchatel' odpyká viac ako 1/2 trestu, môže požiadať o podmienene prepustenie so skúšobnou dobou 1 až 7 rokov. Obzvlášť nebezpeční recidivisti môžu byť podmienene prepustení až po odsedení 2/3 trestu (pri doživotí minimálne 25 r.).

Podmienené odsúdenie, podmienené prepustenie

O podmienenom odsúdení hovoríme v prípade trestu odňatia slobody na dobu do 2 rokov, keď môže súd stanoviť skúšobnú dobu, počas ktorej musí páchatel' viesť usporiadaný život (pri treste do 1 roka sa obyčajne podmienka dáva). Ak túto podmienku usporiadaného života splní, nemusí následne nastúpiť na výkon trestu odňatia slobody. Prihliada sa na spoločenskú záruku, ktorú môže dať občianske združenie, cirkev, kolektív spolupracovníkov (nie však politická strana).

Po vykonaní polovice trestu môže páchatel' požiadať o podmienene prepustenie so skúšobnou dobou 1 až 7 rokov; obzvlášť nebezpeční recidivisti môžu byť podmienene prepustení až po odsedení dvoch tretín trestu (pri doživotí minimálne 25 r.). Pri treste zákazu činnosti alebo pobytu sa po vykonaní polovice trestu môže od výkonu trestu upustiť (musia byť však splnené určité podmienky; odsúdený musí dodržiavať primerané obmedzenia).

Ochranné opatrenia

Sú opatrenia trestného práva, ktoré chránia spoločnosť a ich cieľom je výchova páchatel'ov k riadnemu životu. Nechápeme ich ako tresty, ide skôr o výchovné a preventívne opatrenia. Súd ich ukladá buď samostatne, popri treste alebo namiesto trestu. Rozlišujeme tri druhy ochranných opatrení:

Ochranné liečenie – ukladá sa páchatel'om, ktorí boli v čase spáchania trestného činu duševne nespôsobilí, nepričetní (neplatí v prípade opilstva alebo požitia omamných látok) a trvá dovtedy, pokiaľ nie je páchatel' vyliečený, resp. pokiaľ to vyžaduje účel opatrenia. O možnom prepustení rozhoduje súd. Vykonáva sa v liečebnom zariadení (príp. v nápravnových ústavoch alebo ambulantne).

Ochranná výchova – uplatňuje sa len u mladistvých. V prípade, že nie je zabezpečená riadna výchova zo strany rodičov. Uskutočňuje sa v osobitných zariadeniach. Súd rozhoduje o ukončení ochrannej výchovy, pričom trvá maximálne do veku 18 rokov.

Zhabanie veci – ukladá sa v prípade, ak vec patrí páchatelovi, ktorého nemožno stíhať alebo odsúdiť alebo vtedy, keď nemohol byť uložený trest prepadnutia majetku alebo veci (napr. pri stave nepríčetnosti).

3.2 Trestný poriadok/trestné právo procesné

Trestné právo procesné (upravené zákonom o trestnom konaní súdnom – Trestným poriadkom) upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní pri zisťovaní trestných činov, pri rozhodovaní o nich a pri výkone rozhodnutia; pri predchádzaní a zamedzovaní trestnej činnosti. Pôsobnosť Trestného poriadku sa vzťahuje na všetky osoby na území SR s výnimkou osôb, ktoré požívajú diplomatickú imunitu a výsady, poslaneckú, resp. sudcovskú imunitu.

Trestným konaním rozumieme postup, ktorého úlohou je zistiť, či bol spáchaný trestný čin, a ak áno, zistiť jeho páchatela a uložiť mu podľa zákona trest alebo ochranné opatrenie. Trestné konanie sa riadi určitými zásadami:

- **zásada zákonnosti** – obvinený a stíhaný môže byť jednotliviec len na základe zákonov a spôsobom ustanoveným zákonom,
- **zásada prezumpcie (predpokladu) neviny** – na obvineného treba až do právoplatného rozsudku hľadiť ako na nevinného,
- **zásada in dubio pro reo** – ak v konaní vznikli pochybnosti o nejakej skutočnosti, treba ich vysvetľovať vždy v prospech obvineného,
- **zásada oficiality** – orgány činné v trestnom konaní postupujú vždy z úradnej povinnosti,
- **zásada vyhľadávania** – orgány činné v trestnom konaní musia zisťovať všetky skutočnosti významné pre rozhodnutie,
- **zásada obžalúvacia** – trestné konanie sa môže diať len na základe obžaloby podanej prokurátorom,
- **zásada legality** – prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel,
- **zásada práva na obhajobu** – obvinený musí byť už pri vznesení obvinenia oboznámený so skutkom, ktorý sa mu kladie za vinu, môže uviesť všetky okolnosti a dôkazy, ktoré slúžia na jeho obhajobu,
- **zásada práva zvoliť si obhajcu** – v závažnejších prípadoch vzniká dôvod nutnej obhajoby (obvinený musí mať obhajcu – ak si ho nezvolí sám, prideli mu obhajcu súd); ak nemá obvinený dostatok prostriedkov na odmenu pre obhajcu, má nárok na bezplatnú obhajobu,
- **zásada verejnosti** – zabezpečuje účasť verejnosti pri prejednávaní – forma kontroly konania,
- **zásada ústnosti** – ústneho prejednávania,
- **zásada voľného hodnotenia dôkazov** – orgány hodnotia dôkazy podľa vnútorného presvedčenia; jednotlivito aj v ich súhrne,
- **zásada objektívnej pravdy** – treba zistiť skutkový stav veci v súlade s objektívnou skutočnosťou,
- **zásada súčinnosti** – všetky orgány činné v trestnom konaní sú povinné pomáhať súdnemu konaniu; všetky zainteresované právnické a fyz. osoby sú povinné vyjsť v ústrety a poskytnúť informácie.

Orgány činné v trestnom konaní

Orgánmi činnými v trestnom konaní sú:

1. Súdny
2. Prokuratúra
3. Polícia

Súdny

Najvyšší súd Slovenskej republiky je najvyšším súdnym orgánom s pôsobnosťou na celom území SR. Dbá o jednotný výklad a jednotné používanie zákonov, rozhoduje o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam ostatných súdov, skúma zákonnosť rozhodnutí ústredných orgánov štátnej správy SR. Sídli v Bratislave. Skladá sa z predsedu, podpredsedu a ďalších sudcov, ktorí podľa úseku svojej činnosti tvoria kolégiá – trestné, občianskoprávne, obchodné a správne.

Okresné súdy tvoria základný článok súdnictva SR. Sú súdmi 1. stupňa vo všetkých občianskoprávných a v „jednoduchších“ trestnoprávných veciach. Sú súdmi 2. stupňa vo veciach skúmania rozhodnutí správnych orgánov a o priestupkoch.

Krajské súdy rozhodujú ako súdy 2. stupňa vo veciach, v ktorých v 1. stupni rozhodovali súdy okresné, sú súdmi 1. stupňa v trestnoprávných veciach, ak dolná hranica trestu je 8 rokov a tiež pri výnimkových trestoch ako teror, sabotáž, záškodníctvo a pod.

Prokuratúra Slovenskej republiky

Prokuratúra Slovenskej republiky je samostatný štátny orgán, ktorý chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu. Prokuratúra tvorí jednotnú centralizovanú sústavu, ktorú riadi generálny prokurátor Slovenskej republiky. Platí tu *monokratický princíp*, tzn. že Generálnej prokuratúre SR sú podriadené krajské a okresné prokuratúry. Generálneho prokurátora vymenúva a odvoláva prezident SR na návrh NR SR, ktorý je za výkon svojej funkcie zodpovedný NR SR.

Prokuratúra vykonáva opatrenia na predchádzanie, zistenie a odstránenie porušenia zákonnosti, na obnovu porušených práv a vyvodenie zodpovednosti. Je povinná využiť všetky zákonné prostriedky a metódy. Trestne stíha podozrivé osoby.

Prokurátor je povinný postupovať iniciatívne, nestranne a bez prietáhov, rešpektovať a chrániť ľudskú dôstojnosť a ľudské práva, vyvarovať sa diskriminácie a uplatňovať právny poriadok SR podľa najlepšieho vedomia a svedomia. Nesmie byť členom politickej strany alebo hnutia, poslancom, nemôže vykonávať funkcie v orgánoch štátnej správy a územnej samosprávy a inú zárobkovú činnosť. Výnimkou je správa vlastného majetku a vedecká, pedagogická, literárna a umelecká činnosť.

Policačné orgány

Polícia má najbližší kontakt s páchatelmi.

Najvýznamnejšiu úlohu zohrávajú vyšetrovatelia, ktorí musia spĺňať určité kvalifikačné predpoklady: vek minimálne 24 rokov, minimálne ročnú prax, absolvovanú právnickú vysokú školu a pod.

Vyšetrovanie trestných činov

Trestné pojednávanie má päť štádií. V prípravnom konaní sa objasňuje, či bol spáchaný trestný čin a kto ho spáchal. Prebieha vyšetrovanie a vyhľadávanie.

Samotné vyšetrovanie sa začína vydaním trestného oznámenia. Až neskôr sa vznesie obvinenie voči podozrivej osobe (najneskôr pri prvom výsluchu).

Vyšetrovanie sa vykonáva pri závažnejších trestných činoch a v prípadoch, v ktorých je zložitejšie dokazovanie. Vyšetrujú vyšetrovatelia prokuratúry a policajného zboru.

Vyhľadávanie pri menej závažných trestných činoch vykonávajú orgány policajného zboru. Dozor nad zachovávaním zákonnosti vykonáva prokurátor.

Vyšetrovatelia a prokurátor sú povinní obstaráť potrebné podklady, vysvetlenia a stopy trestného činu (vykonávajú výsluch, domovú a osobnú prehliadku, zadržiavajú telegramy, listy a iné zásielky a pod.).

V daných prípadoch možno osobu obvineného (ale aj podozrivého) zadržať na nie viac ako 24 hodín.

V tejto lehote musí byť zadržaná osoba vypočutá a buď prepustená na slobodu, alebo prokurátor predloží návrh na súd, aby bola vzatá do väzby. Sudca je povinný ju vypočuť a buď ju prepustiť na slobodu, alebo rozhodnúť, že ju berie do väzby.

Výsluch obvineného sa musí uskutočniť v rámci Ústavy SR (obvinený nesmie byť nijak donucovaný k výpovedi). Výsluch obvinených – samostatne, potom sa vzájomne upovedomia o výpovediach (môže dôjsť k výsluchu konfrontácie, ak si protirečia).

Je možné dať vyšetriť duševný stav obvineného.

Pri porušení zákona môže obhajoba požiadať o mimoriadne opravné konanie. Ak sa zistí, že bol spáchaný trestný čin a existuje konkrétna podozrivá osoba (páchateľ), vyšetrovateľ začne trestné stíhanie vydaním uznesenia o vznesení obvinenia proti tejto konkrétnej osobe.

Vyšetrovateľ koná samostatne, vypracuje záverečnú správu a postúpi ju s kompletným vyšetrovacím materiálom prokurátorovi, ktorý potom vypracuje obžalobu, v ktorej musí byť opísané, o aký trestný čin ide a aký je stupeň jeho nebezpečnosti.

Podaním obžaloby sa končí prípravná fáza trestného konania a ďalej má všetko v rukách súd a o páchatelovi hovoríme už ako o obžalovanom.

Trestné stíhanie pred súdom. Obžaloba

Pri predbežnom prejednávaní obžaloby predseda sudcovského senátu skúma obžalobu (obžalobu mladistvého skúma senát) a zisťuje sa, či sa prípravné konanie vykonalo zákonným spôsobom, či naďalej trvajú dôvody väzby a podobne. Ak súd zistí nedostatky, môže trestné stíhanie zastaviť (z titulu neopodstatnenia), prerušiť alebo vrátiť vec prokurátorovi na došetrenie.

Ak súd obžalobu prijme, nariadi hlavné pojednávanie, na ktorom rozhodne o vine obžalovaného, o treste, príp. o ochrannom opatrení. Hlavné pojednávanie vedie predseda senátu za prítomnosti ďalších členov senátu, prokurátora a obžalovaného (obhajca musí byť prítomný len v prípade nutnej obhajoby).

Prokurátor prednáša obžalobu, poškodený sa vyjadruje k veci, prebieha dokazovanie výpoveďami obžalovaného, svedkov a znalcov.

Každý, kto je predvolaný ako svedok na súd, je povinný dostaviť sa, pravdivo vypovedať a nezamlčovať fakty a dôkazy. Je možné dať vyšetriť duševný stav svedka, no nemožno ho dať liečiť. Svedok má právo odoprieť výpoveď, ak je s obžalovaným v priamom príbuzenskom vzťahu, ak by svojou výpoveďou privodil trestné stíhanie na seba alebo na obvineného, ktorý je mu blízky. V určitých prípadoch má však povinnosť oznámiť trestný čin, inak sám pácha trestný čin. Svedka treba najprv nechať vypovedať o veci samostatne, až potom kľásť otázky. Svedok má nárok na svedočné.

Poskytuje sa pomoc a ochrana ohrozenému svedkovi, chránenému svedkovi a ich blízkym osobám, ktorým vzniká nebezpečenstvo ohrozenia života a zdravia.

Znalec vypracúva znalecké posudky; zaoberá sa len odbornou stránkou veci, nie právnou; v posudku musí napísať, či obvinený ohrozuje spoločnosť a jej záujmy, ak je na slobode. Nemusí byť prítomný pri pojednávaní, no je možné ho o to požiadať. Pozorovanie duševného stavu znalca môže nariadiť len súd. Proti rozhodnutiam je možné podať sťažnosť.

Pri súdnej pitve musia byť prítomní 2 znalci.

Na záver hlavného pojednávania procesné strany zhrnú svoje stanoviská k veci v záverečných rečiach a po tajnej porade súd vynesie rozsudok – oslobodzujúci alebo odsudzujúci. Rozhodnutie súdu – rozsudok – musí obsahovať odôvodnenie.

Trestné konanie					
Predsúdne konanie		Konanie pred súdom			
Postup pred začatím TS	Prípravné konanie	Preskúmanie a predbežné prejednanie obžaloby	Hlavné pojednávanie	Odsudzujúce konanie	Výkonávacie konanie
- trestné oznámenie - vyšetrovanie	- vyšetrovanie - vznesenie obvinenia - vyšetrovanie - skončenie vyšetrovania - rozhodnutie o veci	- previerka priebehu prípravného konania - preskúmanie výsledkov prípravného konania, či má byť obvinený postavený pred súd alebo či nie sú splnené podmienky na vybavenie veci mimo hlavného pojednávania	- prejednanie veci pred súdom - rozhodnutie o vine a treste	- podanie ROP alebo MOP - rozhodnutie o veci	- výkon ppl odsudzujúceho rozsudku - výkon trestu alebo ochranného opatrenia

Neprípustnosť trestného stíhania

Trestné stíhanie je neprípustné, ak prezident nariadi amnestiu alebo udelí milosť, ak je trestné stíhanie premlčané – stráca sa nárok, právo však ostáva.

Premlčacie lehoty

Trestnosť činu zaniká uplynutím premlčacej doby, ktorá je:

- 30 rokov, ak ide o zločin, za ktorý trestný zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie,

- 20 rokov, ak ide o zločin, za ktorý trestný zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov,
- 10 rokov, ak ide o ostatné zločiny,
- 5 rokov, ak ide o prečin, za ktorý trestný zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej tri roky,
- 3 roky pri ostatných prečinoch.

Zahľadenie odsúdenia

Po uplynutí istého času (skúšobnej doby) sa trest „zahľadí“ a na páchatela sa hľadá, ako keby nebol odsúdený, t. j. osoba nebola potrestaná a zápis v registri trestov o zahľadení odsúdenia.

Poškodený musí pred začatím dokazovania požiadať o riešenie otázky náhrady, splatenia škôd (adhézne konanie); má právo nazerať do spisov, podávať návrhy, sťažovať sa proti postupu konania; má právo podať opravné prostriedky (napr. proti náhrade škôd a pod.); jeho nárok na odškodnenie treba zaistiť (hnuteľné veci patriace páchatelovi sa uložia do úschovne, nie na súd; zaistenie nehnuteľnosťou – zápis na katastrálnom úrade); o zaistení rozhoduje v rámci prípravného konania prokurátor; zaistenie sa končí do 2 mesiacov od právoplatnosti rozsudku.

Škody

malá škoda – škoda prevyšujúca 266 eur,

škoda väčšia – škoda prevyšujúca 10-násobok malej škody,

značná škoda – škoda prevyšujúca 100-násobok malej škody,

škoda veľkého rozsahu – škoda prevyšujúca 500-násobok malej škody.

Odstupňovanie výšky škody sa používa rovnako na určenie výšky prospechu, hodnoty veci a rozsahu trestného činu a následne sadzby trestu.

Osobitné ustanovenia o mladistvých

Osoba, ktorá v čase spáchania trestného činu dovърšila štrnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku, sa považuje za mladistvú. Mladistvý mladší ako pätnásť rokov, ktorý v čase spáchania činu nedosiahol takú úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti, aby mohol rozpoznať jeho protiprávnosť alebo ovládať svoje konanie, nie je za tento čin trestne zodpovedný.

Účelom trestu u mladistvého je predovšetkým vychovať ho na riadneho občana, pričom trest má zároveň pôsobiť na predchádzanie protiprávných činov a primerane chrániť aj spoločnosť; uložený trest má súčasne viesť k obnoveniu narušených sociálnych vzťahov a k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia.

Účelom ochranného opatrenia a výchovného opatrenia u mladistvého je kladne ovplyvniť duševný, mravný a sociálny vývoj mladistvého so zreteľom na dosiahnutý stupeň jeho rozumového a mravného vývoja, na jeho osobné vlastnosti, rodinnú výchovu a prostredie, z ktorého pochádza, a tým mladistvého zároveň chrániť pred škodlivými vplyvmi a spoločnosť pred páchaním trestnej činnosti.

Pri ukladaní trestu, ochranného opatrenia alebo výchovného opatrenia treba prihliadať na osobnosť mladistvého, jeho vek, rozumovú a mravnú vyspelosť, zdravotný stav, na jeho osobné, rodinné a sociálne pomery, pričom musia byť primerané povahe a závažnosti spáchaného činu a majú viesť k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia tak, aby predchádzali protiprávnym činom. Súd môže upustiť od potrestania mladistvého, ktorý spáchal prečin, spáchanie prečinu ľutuje a prejavuje účinnú snahu po náprave, ak:

- a) vzhľadom na povahu spáchaného činu a na doterajší život mladistvého možno dôvodne očakávať, že už prejednanie veci pred súdom postačí na jeho nápravu,
- b) súd prijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhľadom na výchovný vplyv toho, kto záruku ponúkol, povahu spáchaného činu a osobu mladistvého sa uloženie trestu nejaví nevyhnutné.

Dôvody uloženia ochrannej výchovy

Ak súd odsudzuje mladistvého, môže mu uložiť ochrannú výchovu, ak:

- a) o výchovu mladistvého nie je náležite postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine, v ktorej žije,
- b) doterajšia výchova mladistvého bola zanedbaná,
- c) prostredie, v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy.

Druhy výchovných opatrení a ich ukladanie

Pri podmiennečnom upustení od potrestania alebo v prípravnom konaní môžu byť na dosiahnutie účelu zákona uložené mladistvému výchovné opatrenia, ktorými sú.

- výchovné povinnosti a obmedzenia,
- napomenutie s výstrahou.

Výchovné povinnosti a obmedzenia

Súd a v prípravnom konaní prokurátor môže mladistvému uložiť výchovné povinnosti a obmedzenia, najmä aby:

- sa podrobil probačnému dohľadu vykonávanému probačným a mediačným úradníkom,
- býval s rodičom alebo s iným dospelým, ktorý je zodpovedný za jeho výchovu,
- sa usiloval o vyrovnanie s poškodeným,
- nahradil podľa svojich síl škodu spôsobenú trestným činom alebo inak prispel k odstráneniu následku trestného činu,
- vykonal bezplatne vo voľnom čase spoločensky prospešnú činnosť,
- sa podrobil liečeniu škodlivej závislosti,
- sa podrobil vo svojom voľnom čase programu sociálneho výcviku, psychologickému poradenstvu, psychoterapeutickému, vzdelávaciemu, doškoľovaciemu, rekvalifikačnému alebo inému vhodnému programu na rozvíjanie jeho sociálnych zručností a osobnosti mladistvého, ktorý nie je probačným programom.

Vykonanie spoločensky prospešnej činnosti určitého druhu môže byť mladistvému uložené len tak, aby nenarušilo jeho prípravu na budúce povolanie, predovšetkým plnenie povinností súvisiacich so vzdelávacím programom školy, alebo výkon povolania alebo zamestnania, pričom môže ísť najviac o štyri hodiny denne, osemnásť hodín týždenne, celkovo šesťdesiat hodín.

Napomenutie s výstrahou

Napomenutím s výstrahou súd a v prípravnom konaní prokurátor dôrazne vytkne mladistvému v prítomnosti jeho zákonného zástupcu protiprávnosť jeho činu a upozorní ho na sankcie, ktoré mu hrozia podľa tohto zákona, ak by v budúcnosti spáchal trestnú činnosť.

4/ Ľudsko-právne minimum

Skutočným zdrojom práv je povinnosť.

Ak splníme všetky naše povinnosti, ľahko dosiahneme, že iní budú rešpektovať naše práva.

Mahátmá Gándhí

Ľudské práva vymedzujú postavenie človeka v spoločnosti, bez ich uplatňovania človek nemôže žiť ako plnohodnotná spoločenská bytosť. Ľudské práva nie sú len zárukou pokojného života, ale aj ohrozením našej pohodlnosti. Morálka ľudských práv je morálkou vzdoru, angažovanosti. Ten, kto je adresátom ľudských práv, by mal byť aj ich ochrancom (Krsková, Krátka 1996, s. 69).

S problematikou ľudských práv sa stretávame všade. Ľudské práva sú zakotvené v právnych normách, nariadeniach, vyhláškach, v zmluvách, ale aj v kultúre, vede, v športe, médiách, vo všetkých oblastiach spoločenského aj súkromného života. Všade tam môže dochádzať k ich porušovaniu, všade tam je potrebné žiť a pracovať v súlade s princípmi ľudskosti a demokracie.

4.1 Charakteristika ľudských práv a ich filozofia

Každý človek má určité potreby a domáha sa ich uspokojenia, neustále po niečom túži, niečoho sa dožaduje, na niečo si robí nárok. To však neznamená, že na to má právo. O práve môžeme hovoriť len v tom prípade, keď nám to zabezpečuje zákon, právna norma.

Právami rozumieme tie požiadavky človeka, ktoré sú garantované (chránené, zabezpečované) zákonom. Základné práva a slobody ľudí sú ohrozené slobodami iných a dobrom spoločnosti. Prejavujú sa ako možnosť, resp. výhody človeka niečo konať, vlastniť, zaobchádzať s tým, vyžadovať od niekoho niečo. Niektoré z týchto práv sú natoľko všeobecné a pre život ľudskej bytosti natoľko podstatné, že ich uznávajú všetky civilizované krajiny, označujú sa ako **ľudské práva**.

Ľudské práva sú oprávnenia priznané jedincovi. Dávajú mu možnosť využívať svoje schopnosti, vedomosti, talent na uspokojovanie svojich potrieb, túžob. Chránia ho pred neprávosťami zo strany iných jedincov či politickej moci. (Kresák a kol. 1997, s. 44)

Pojem *ľudské práva* je odvodený od prirodzeného práva. Základné ľudské práva majú svoje východisko v koncepcii prirodzených práv, v obmedzení právomoci panovníka a v upevnení osobných a individuálnych práv. **Koncepcia prirodzených práv je spojená s novým postavením jednotlivca v spoločnosti, s jeho emancipáciou.** Prirodzené práva sú chápané ako univerzálne, imanentné človeku, patriace každému bez ohľadu na to, kde žije, k akému etniku patrí.

S myšlienkou prirodzených práv sa stretávame už v antike. Grécki filozofi Antifón, Aristoteles, Epikuros, rímski stoici tvrdili, že prirodzené práva nezávisia od moci, ale moc zaväzujú. Občan má právo požadovať od štátu zabezpečenie ich ochrany.

Koncepcia prirodzených práv sa sformovala v období renesancie. „Vychádza z predpokladu, že základné práva sú ľuďom vrodené, že sa s nimi narodia, vyjadrujú ich ľudskú podstatu...“ (Koganová, Leška 1996, s. 55). Erasmus Rotterdamský a Hugo Grotius zdôrazňovali, že rozum a inteligencia sú prameňom prirodzeného práva. Človek je obdarený večným a nemenným – prirodzenosťou, ktorá tvorí jeho podstatu a neodporuje ani rozumu, ani mravnému úsudku. Prirodzenými právami sú právo na život, právo na rovnosť. Všetci ľudia majú rovnaké prirodzené práva, ktoré nemôžu byť nikým obmedzované.

Neskôr, v 18. storočí presadzovali prirodzené práva v Anglicku John Locke, vo Francúzsku J. J. Rousseau, v Amerike, v anglických kolóniách sa prvýkrát systematicky sformulovali práva jedinca vo vzťahu k štátu.

Súčasťou filozofie ľudských práv je **zmluvná koncepcia**. Zmyslom spoločenskej zmluvy je usporiadať vzťahy medzi vládncami a ovládanými. Základnými prvkami zmluvnej koncepcie sú:

- racionalizmus,
- prirodzený stav,
- spoločenská zmluva,
- prirodzené právo.

Základ **racionalizmu** tvorí rozum človeka, ktorý priviedol ľudí k potrebe spolunažívania a hľadania základných zásad spolunažívania.

Prirodzený stav je akási predstava o spolunažívaní ľudí v období pred vznikom štátu, ktorá nie je založená na historických faktoch. Je to skôr fikcia, ktorá do istej miery umožňuje pochopiť vzťah vládncov a ovládaných. Niektorí autori si tento stav predstavujú ako „zlatý vek ľudstva“, ako „vojnu všetkých proti všetkým“. Základným znakom prirodzeného stavu je **neistota**, ktorá núti ľudí hľadať z nej východisko.

Historicky prvou zmluvou, ktorá predstavovala akúsi **spoločenskú dohodu** medzi panovníkom a občanom, bola **MAGNA CHARTA LIBERTATUM** (Veľká listina slobôd – 1215). Anglická šľachta sa zaujímala o svoje práva a slobody, pokúšala sa obmedziť moc monarchov. Donútila anglického kráľa Jána Bezzemka potvrdiť práva anglickým barónom. Táto zmluva obsahovala právo každého „slobodného“ človeka, že nebude zadržaný alebo uväznený a potrestaný bez súdu, zbavený majetku, vypovedaný z krajiny alebo postavený mimo zákona svojvoľne. Postupne upadla do zabudnutia.

Až v 17. storočí Karol II. listinou **HABEAS CORPUS ACT** (1679) obnovil myšlienku prirodzených práv jednotlivca. Kým Magna Charta Libertatum zabezpečovala feudálne práva šľachty, listina Habeas Corpus Act zabezpečovala práva a slobody každého jednotlivca (aj poddaného) v Anglicku. Deklarovala neprípustnosť svojvoľného uväznenia, právo požadovať súdne preskúmanie oprávnenosti zadržania, právo písomného doručenia dôvodu zatknutia, právo prezumpcie neviny (t. j. obvinený je považovaný za nevinného, kým mu nie je vina dokázaná a nie je právoplatne odsúdený).

V 18. storočí sa prirodzené práva stávali obsahom dokumentov, zmlúv, deklarácií. Prirodzené práva zakotvili Deklarácia nezávislosti (1776, USA) a Deklarácia práv človeka a občana (1789, Francúzsko).

Od momentu, keď sa prirodzené práva prameniace z rozumu stali obsahom týchto právnych dokumentov, hovoríme o nich ako o ľudských právach.

Ľudské práva sú výberom z večných a nemenných prirodzených práv. Sú to tie práva, bez ktorých nemožno dôstojne žiť. Sú to práva všetkých ľudí bez rozdielu. Sú neodňateľné a nescudziteľné.

Platnosť nadobúdajú vtedy, keď ich ratifikuje potrebný počet štátov. Jednotlivé štáty vyberú z dohôd tie práva, ktoré sú schopné reálne zabezpečiť, začlenia ich do svojich zákonov (ústavy), čím sa ľudské práva menia na **občianske práva a slobody**.

4.1.1 Generácie ľudských práv

Za najvhodnejšie členenie a typológiu ľudských práv považujeme 3 vývojové stupne, ktoré sa označujú ako generácie ľudských práv. O troch generáciách ľudských práv hovoríme preto, že sa do medzinárodných dokumentov a zmlúv začleňovali postupne.

Prvá generácia ľudských práv zahŕňa občianske a politické práva. Sú to práva, ktoré sa týkajú slobody jednotlivca a jeho účasti na politickom živote. Dodržiavanie občianskych práv štát zabezpečí najmä tým, že nebude jednotlivca v týchto právach obmedzovať. Na realizáciu politických práv je však nevyhnutná iniciatíva občanov. Práva prvej generácie boli po prvýkrát sformulované a zakotvené v dokumentoch a ústavách národných štátov počas buržoázných revolúcií v 18. storočí (1776 – Deklarácia nezávislosti, 1787 – Ústava USA, v Európe 1789 – Deklarácia práv a slobôd človeka a občana). Do prvej generácie ľudských práv patria:

- **Občianske práva a slobody** – ukazujú na stupeň slobody občana voči štátu. Vyjadrením je súbor občianskych práv: právo na život, na osobnú slobodu, na dôstojnosť, na spravodlivý proces, na ochranu pred svojvoľným zatknutím, právo na súkromie, na ochranu majetku, na rešpektovanie listového tajomstva...
- **Politické práva** – sú vyjadrením aktívnej účasti občanov na politickom rozhodovaní, napr.: volebné právo, sloboda prejavu, petičné právo, právo na informácie, právo zhromažďovania a združovania.

Druhá generácia ľudských práv – ich naplnenie závisí od konkrétnej vlády danej krajiny. **Nazývame ich programovými právami.** Sú to hospodárske, sociálne a kultúrne práva. Tieto práva sú obsiahnuté v medzinárodných dokumentoch. V rámci OSN to bolo prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv, Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, v rámci Rady Európy – Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Európska sociálna charta. Medzi ľudské práva druhej generácie možno zaradiť najmä tieto práva:

- právo na prácu, právo na spravodlivé pracovné podmienky, právo na mzdu, právo na štrajk, na sociálne zabezpečenie, na ochranu zdravia, na primeranú životnú úroveň, právo na vzdelanie...

Filozofia druhej generácie vznikla ako výsledok boja utláčaných vrstiev za možnosti reálne uplatňovať práva jednotlivca. Ide o presadzovanie práv jednotlivca pomocou štátnych opatrení.

Tretia generácia ľudských práv predstavuje práva, ktoré prekračujú rámec prvej a druhej generácie, a zahŕňa pomerne široký okruh práv, ktoré možno charakterizovať ako **práva solidarity**. Subjektom

týchto práv je ľudstvo, preto práva 3. generácie predstavujú snahu spoločne riešiť globálne problémy. Práva 3. generácie predstavujú akýsi ideál, ktorý treba presadzovať. Do 3. generácie práv možno zaradiť:

- práva menšín, právo národov na sebaurčenie, právo na rovnosť, na slobodné disponovanie s prírodnými zdrojmi, právo na mier, právo na uspokojivý stav životného prostredia, právo na samostatný hospodársky, kultúrny a sociálny rozvoj...

Práva tretej generácie predstavujú potrebu ochrany nielen individuálnych práv, ale aj práv všetkých ľudí našej planéty.

4.1.2 Základné ľudské práva a slobody v kontexte Ústavy Slovenskej republiky

Ústava Slovenskej republiky je základný zákon štátu, ktorému sú podriadené všetky ostatné zákony. Definuje charakter politického zriadenia. Skladá sa z preambuly, deviatich hláv a 156 článkov. Preambula obsahuje základné myšlienkové zdroje, ciele, hodnoty štátu a zároveň je vyhlásením občanov, že sa podieľajú na tejto ústave prostredníctvom svojich zástupcov (... teda my, občania Slovenskej republiky, uznáame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave. Preambula Ústavy SR).

V Ústave Slovenskej republiky sú základné práva a slobody deklarované v 2. hlave. Vnútorne sa 2. hlava člení na 8 oddielov:

1. Všeobecné ustanovenia
2. Základné ľudské práva a slobody
3. Politické práva
4. Práva národnostných menšín a etnických skupín
5. Hospodárske, sociálne a kultúrne práva
6. Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva
7. Právo na súdnu a inú ochranu
8. Záverečné spoločné ustanovenia

Skupiny práv a slobôd obsiahnutých v jednotlivých oddieloch 2. hlavy Ústavy SR

Základné ľudské práva a slobody

Každý má spôsobilosť na práva (Ústava SR, čl. 14)

- právo na život, zákaz trestu smrti, nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, zákaz mučenia a podrobovania krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu, osobná sloboda, zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a ochrana dobrého mena, ochrana pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe, právo na majetok, nedotknuteľnosť obydlia, rešpektovanie listového tajomstva, sloboda pohybu a pobytu, sloboda myslenia, svedomia...

Politické práva

Sloboda prejavu a právo na informácie sú zaručené (Ústava SR, čl. 26)

- sloboda prejavu, právo na informácie, zákaz cenzúry, právo pokojne sa zhromažďovať a slobodne sa združovať, právo zúčastňovať sa na správe vecí verejných, petičné právo, volebné právo, právo zakladať politické strany a hnutia...

Práva národnostných menšín a etnických skupín

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu (Ústava SR, čl 33)

- právo rozvíjať vlastnú kultúru, právo vzdelávať sa v materinskom jazyku, používať ich jazyk v úradnom styku, právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín...

Hospodárske, sociálne a kultúrne práva

Každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikať a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť (Ústava SR, ods. 1, čl. 35)

- právo na prácu, právo na slobodnú voľbu povolania, právo podnikať, právo na odmenu za vykonanú prácu, právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky, ochrana proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania a diskriminácii v zamestnaní, právo na štrajk, právo združovať sa v odborových organizáciách, právo na kolektívne vyjednávanie, právo na ochranu zdravia, právo na ochranu rodiny, právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť, právo na bezplatné vzdelanie v ZŠ a SŠ, podľa schopností občana a možnosti štátu aj na vysokých školách, právo starajúcich sa rodičov na pomoc štátu, právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe...

Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva

Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky (Ústava SR, ods. 3, čl. 45)

- právo na priaznivé životné prostredie, povinnosť chrániť a zveľaďovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky, právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a o príčinách a následkoch tohto stavu...

Právo na súdnu a inú právnu ochranu

Každý sa môže domáhať zákonom stanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne SR (Ústava SR, ods. 1, čl. 46)

- právo na súdnu ochranu, právo na náhradu škody spôsobenej nezákonným rozhodnutím súdu, právo na právnu pomoc v konaní pred súdom, právo obvineného odprieť výpoveď...

4.1.3 Systém ochrany ľudských práv

Ochranný systém na zabezpečenie ľudských práv je efektívny iba vtedy, ak sa s ním štáty stotožnia, vyjadria súhlas s použitím určitých mechanizmov a dokážu ho aj vlastným konaním na ochranu ľudských práv. Základom ochrany ľudských práv je vždy vnútroštátne právo vrátane prevzatých medzinárodných záväzkov (Krsková, Krátka 1996, s. 89).

Medzinárodný systém ochrany ľudských práv

Ochrana ľudských práv na medzinárodnej úrovni sa realizovala postupne v troch fázach:

1. Vo vyhláseniach (deklaráciách), ktoré prijali všetky členské štáty vo forme rezolúcie bez toho, aby pre jednotlivé štáty bezprostredne vyplynuli medzinárodné záväzky, to znamená, že nezaväzujú členské štáty dodržiavať práva v nich obsiahnuté.

2. V medzinárodných dohovoroch, zmluvách, paktoch, konvenciách, ktoré členské štáty ratifikovali, čiže pre zmluvné krajiny majú záväzný, právny charakter. To znamená, že Výbor OSN pre ľudské práva je kompetentný posudzovať uskutočňovanie ľudských práv iba v tých štátoch, ktoré podpísali nielen *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*, ale aj ratifikovali *Opčný protokol*, ktorý ho dopĺňa. Tento protokol priznáva občanom krajín, ktoré ho podpísali, právo podávať sťažnosť na porušenie ich práv a slobôd Výboru pre ľudské práva.

3. Zakladanie medzinárodných orgánov, prostredníctvom ktorých sa kontroluje, či jednotlivé členské štáty konkrétne realizujú medzinárodné dohovory, zmluvy, konvencie o ochrane ľudských práv, či implementujú ich obsah do svojich zákonov. V prípade potreby sa prijímajú donucovacie opatrenia.

Globálny systém ochrany ľudských práv

Je založený na činnosti Organizácie Spojených národov, ktorá vyvíja v celosvetovom meradle najintenzívnejšiu činnosť smerujúcu k zabezpečeniu ich ochrany. Organizácia Spojených národov vytvorila súbor právnych nástrojov na ochranu ľudských práv, ktorého základom je Charta Organizácie Spojených národov z roku 1945 a Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorá bola prijatá VZ OSN dňa 10. 12. 1948, preto je 10. december *uznávaný ako Deň ľudských práv*. Tento súbor právnych nástrojov v súčasnosti zahŕňa množstvo dohovorov a deklarácií upravujúcich ochranu ľudských práv v špecifických oblastiach (práva detí, žien, menšín, migrujúcich pracovníkov a mnohé iné). Okrem všeobecných orgánov Organizácie Spojených národov sú do ochrany ľudských práv zapojené aj špecializované orgány, ako je Rada pre ľudské práva a Vysoký komisár Organizácie Spojených národov pre ľudské práva a ďalšie orgány zriadené na základe jednotlivých zmlúv na ochranu ľudských práv (Výbor pre práva dieťaťa, Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva a iné).

Tieto osobitné orgány zabezpečujú monitorovanie dodržiavania zmluvných záväzkov signatárov vyplývajúcich z konkrétnych zmlúv o ochrane ľudských práv. Dodržiavanie ľudských práv zabezpečujú aj mimozmluvné mechanizmy, medzi ktoré patrí činnosť špeciálnych spravodajcov, zástupcov, expertov a pracovných skupín Organizácie Spojených národov.

Európsky systém ochrany ľudských práv

Základom je činnosť Rady Európy, ktorá vznikla v roku 1949. Pod záštitou Rady Európy bol v roku 1950 podpísaný Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý bol neskôr doplnený dodatkovými protokolmi. Tento dohovor vytvoril štandard ochrany ľudských práv v štátoch, ktoré sú členmi Rady Európy. Rešpektovanie dohovoru zabezpečuje Európsky súd pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu, na ktorý sa môžu po vyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov nápravy obrátiť aj jednotlivci, ktorí namietajú porušenie svojich základných práv a slobôd garantovaných dohovorom. Všeobecná ochrana ľudských práv v Európe je teda v prvom rade doménou Rady Európy a Európskeho súdu pre ľudské práva. Pokiaľ ide o Európske spoločenstvá a Európsku úniu, hoci sa Európske spoločenstvá spočiatku sústredili na ekonomické integračné ciele, Súdny dvor Európskych spoločenstiev vo svojej judikatúre uznal základné práva a slobody za základné zásady komunitárneho práva, ktoré sú spoločné všetkým členským štátom.

Formálne vyjadrenie ľudských práv na pôde Európskej únie priniesla až Zmluva o Európskej únii z roku 1992 a Charta základných práv Európskej únie z roku 2000, ktorá sa má stať podľa Lisabonskej zmluvy z roku 2007 súčasťou primárneho komunitárneho práva.

Osobitným orgánom Európskej únie v oblasti ochrany ľudských práv je od roku 2007 Agentúra Európskej únie pre ľudské práva so sídlom vo Viedni.

Vnútroštátny systém ochrany ľudských práv

Tvorí ho 3 zložky:

- 1. polícia, prokuratúra, súdy** – slúžia na zabezpečenie poriadku v štáte. Sú to špeciálne orgány, ktoré vytvárajú v štáte podmienky, aby nedochádzalo k porušovaniu práv občanov a aby chránili zákonnosť.
- 2. inštitút ombudsmana** – na Slovensku pôsobí ombudsman od r. 2001, je to vysoký štátny úradník a verejný ochranca ľudských práv v demokratických štátoch, nepodlieha vláde ani parlamentu, je ním volený na 5 rokov. Stará sa o ochranu ľudských práv, pomáha občanom v prípade nečinnosti inštitúcií verejnej správy, pomáha občanom vybavovať sťažnosti a radí im.
- 3. ústavný súd** – je koncipovaný ako nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti (Ústava SR, čl. 125). Ústavný súd nie je podriadený ani zodpovedný iným orgánom verejnej moci, ani parlamentu. Voči jeho rozhodnutiu nie je možné podať opravný prostriedok. Sídlom Ústavného súdu SR sú Košice.

4.2 Práva dieťaťa v kontexte Dohovoru o právach dieťaťa

V dnešnom svete, všade okolo nás sú ľudské práva každodenne porušované. Existujú skupiny ľudí, napríklad deti, ktoré si svoje práva len ťažko dokážu uplatňovať. Deti na rozdiel od dospelých nemajú možnosť za svoje práva bojovať a vyžadovať si ich dodržiavanie nám známym legitímnym spôsobom. Deti potrebujú pocit bezpečia, istoty, lásky, priateľstva. Starostlivosť, ochrana a úcta k detským právam si vyžaduje zvýšenú pozornosť nielen u nás na Slovensku, ale v celom svete, pretože deti sú zvlášť bezbrannou skupinou a jednou z najpočetnejších skupín, ktorá je najmenej schopná dožadovať sa rešpektovania svojich práv.

Dohovor o právach dieťaťa

Je prvým všeobecným právne viažucim zákonom o právach dieťaťa v histórii. Bol prijatý VZ OSN 20. novembra 1989 a platnosť nadobudol 2. septembra 1990. Deň prijatia Dohovoru je označovaný za *Medzinárodný deň ochrany práv detí*. Dokument sa stal súčasťou medzinárodného práva a po desiatich rokoch bol ratifikovaný v takmer všetkých štátoch sveta, okrem USA a Somálska.

Dohovor zaväzuje zmluvné strany, ktoré ho ratifikovali, aby sa podľa svojich možností v čo najväčšej miere zasadzovali za realizáciu práv detí v ich krajine.

Článok 44 ich zaväzuje pravidelne predkladať Výboru pre práva detí pri OSN na posúdenie správy o rešpektovaní práv dieťaťa.

Článok 44

1. *Štáty – zmluvné strany sa zaväzujú predkladať výboru prostredníctvom generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov správy o opatreniach, ktoré prijali na uskutočnenie tu uznaných práv, a o dosiahnutom pokroku pri požívaní týchto práv:*

(a) do dvoch rokov od nadobudnutia platnosti dohovoru pre dotýčny štát,

(b) potom každých päť rokov.

Dohovor o právach dieťaťa sa týka celej škály ľudských práv s dôrazom na tie práva, ktoré UNICEF (Detský fond OSN) zvykne označovať v angličtine „3 P“:

- **participation** – **účasť** detí na rozhodovaní vo veciach, ktoré sa ich týkajú (napríklad pri adopcii, v súdnych konaniach),
- **protection** – **ochrana** detí pred akýmikoľvek skutkami, ktoré by im mohli ublížiť a porušiť ich práva (napr. násilie, zneužívanie),
- **provides for rights** – **zabezpečenie** ochrany práv detí pred ich porušeniami.

Dohovor zaručuje najmä tieto práva:

- právo na život a rozvoj,
- právo na meno a štátnu príslušnosť,
- právo poznať podľa možností vlastných rodičov a právo na ich starostlivosť,
- právo na zachovanie identity (najmä meno, štátnu príslušnosť a rodinné vzťahy),
- právo žiť s rodičmi (pokiaľ nejde o prípady, kedy by to bolo nezlučiteľné so záujmom dieťaťa),
- právo udržiavať kontakt s oboma rodičmi, ak je odlúčené od jedného z nich alebo od oboch,
- rešpektovanie a branie ohľadu na názor dieťaťa, ktoré je schopné formulovať vlastné názory, právo dieťaťa slobodne sa vyjadrovať o všetkých záležitostiach, ktoré sa ho týkajú; má právo byť vypočuté v súdnom alebo správnom konaní, ktoré sa ho dotýka,
- sloboda prejavu a právo na vhodné informácie,
- sloboda svedomia, myslenia a náboženstva,
- sloboda združovania, stretávania sa s ostatnými,
- ochrana pred neoprávnenými zásahmi do súkromia, rodiny, domova a korešpondencie, ako aj pred útokmi na česť alebo povesť,
- právo na zdravie a zdravotnú starostlivosť (právo na dosiahnutie najvyššej možnej úrovne zdravotného stavu),
- právo na vzdelanie,
- právo na to, aby sa disciplína v školách zabezpečovala spôsobom zlučiteľným s ľudskou dôstojnosťou dieťaťa a rešpektovaním jeho práv,
- právo na oddych a voľný čas, účasť v hrách,
- právo využívať sociálne zabezpečenie vrátane sociálneho poistenia,
- právo vedieť o svojich právach,
- pozitívne, humánne a urýchlené posudzovanie žiadosti dieťaťa alebo jeho rodičov o vstup na územie štátu alebo jeho opustenie za účelom spojenia rodiny,

- zabraňovanie únosom a zadržiavaním detí do zahraničia rodičom alebo tretou osobou a ich nevrátenie späť.

Dohovor chráni pred:

- detskou prácou (hospodárskym vykorisťovaním, vykonávaním práce nebezpečnej alebo brániacej zdraviu, vzdelávaniu alebo rozvoju dieťaťa),
- konzumáciou drog,
- sexuálnym zneužívaním vrátane prostitúcie a pornografie,
- predajom, únosmi a obchodovaním s deťmi,
- inými formami vykorisťovania,
- mučením a zbavením slobody, krutým, neľudským a ponižujúcim zaobchádzaním a trestami,
- ozbrojenými konfliktmi.

Dohovor pamätá aj na skupiny detí, ktorým je potrebné venovať zvláštnu ochranu a pomoc, najmä na:

- deti bez rodiny (mala by byť vyvíjaná snaha o zabezpečenie náhradnej starostlivosti s ohľadom na kultúrny pôvod; adopcie len v záujme dieťaťa, na základe súhlasu príslušného orgánu a pri zabezpečení záruk pre postavenie dieťaťa),
- utečenecké deti (kladený je dôraz na potrebu medzinárodnej spolupráce),
- postihnuté deti s telesným alebo duševným postihom (kladenie dôrazu na zabezpečenie plnohodnotného a riadneho života),
- deti národnostných menšín alebo domorodého pôvodu (právo používať vlastnú kultúru, jazyk, náboženstvo).

Kľúčové zásady Dohovoru o právach dieťaťa

a) Najlepšie záujmy dieťaťa – túto zásadu obsahuje článok 3, ktorého text poukazuje na nutnosť všímať si v prvom rade záujmy dieťaťa. Neorientuje sa iba na činnosti súvisiace priamo s činnosťou dieťaťa, ale dotýka sa všetkých činností, ktoré môžu priamo alebo nepriamo ovplyvniť kvalitu života detí.

1. Záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akýchkoľvek postupoch týkajúcich sa detí, či už vykonávaných súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi.

2. Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, sa zaväzujú, že zabezpečia dieťaťu ochranu a starostlivosť nevyhnutnú pre jeho blaho, pričom budú brať ohľad na práva a povinnosti jeho rodičov, zákonných zástupcov alebo iných jednotlivcov právne za dieťa zodpovedných a urobia všetky potrebné zákonodarné administratívne opatrenia.

3. Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, sa zaväzujú, že zabezpečia, aby inštitúcie, služby a zariadenia zodpovedné za starostlivosť a ochranu detí zodpovedali normám stanoveným kompetentnými úradmi, zvlášť po stránke bezpečnosti a ochrany zdravia, počtu a kvalifikácie personálu, ako aj kompetentného dozoru.

b) Byť dieťaťu nápomocní pri orientácii a výkone práv – táto zásada je obsiahnutá v článku 5:

Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, sa zaväzujú rešpektovať zodpovednosť, práva a povinnosti rodičov, alebo v iných prípadoch členov širšej rodiny alebo obce, v súlade s miestnymi zvyklosťami,

alebo zákonných zástupcov, či iných osôb právne zodpovedných za dieťa. Budú sa snažiť o to, aby bola dieťaťu poskytnutá pomoc pri orientácii a výkone jeho práv uznaných týmto Dohovorom v súlade s jeho rozvíjajúcimi sa schopnosťami.

V roku 2000 prijalo VZ OSN k Dohovoru o právach dieťaťa dva opčné protokoly – **Opčný protokol o účasti detí v ozbrojených konfliktoch** a **Opčný protokol o predaji detí a detskej prostitúcii a detskej pornografii**. Oba opčné protokoly získali silu zákona až vtedy, keď jednotlivé členské štáty OSN ratifikovali tieto dokumenty v zmysle ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa. Prijatím protokolov sa významne zvýšila úroveň ochrany detí.

Slovenská republika sa ratifikovaním Dohovoru o právach dieťaťa a súvisiacich opčných protokolov zaviazala v súlade s medzinárodným právom uskutočňovať kroky na jeho vykonávanie a zabezpečiť tak naplnenie všetkých práv garantovaných Dohovorom pre všetky deti vo svojej jurisdikcii. Závazky pre Slovenskú republiku vyplývajúce z Dohovoru o právach dieťaťa sú základným východiskom stratégie Slovenskej republiky v oblasti ochrany práv dieťaťa.

Ako posolstvo sa dajú vnímať odkazy detí pre dospelých, čo by mohli robiť, aby sa deťom na Slovensku žilo lepšie:

„Určite by nemali na nás kričať, mali by tráviť s nami viac času, pristupovať k nám rovnocenne a počúvať naše názory, lebo aj deti môžu mať skvelé nápady. Rodičia by nám mali viac veriť, starať sa o deti a ísť im príkladom. Učitelia by mohli vylepšiť školy, dávať nám menej úloh a nestresovať nás. Politici by nás mali ochraňovať, viac sa zaoberať problémami detí, rešpektovať detské sny, podporovať ich v tom a pomáhať im v budovaní lepšej budúcnosti.“

„Všetko by bolo ľahšie, keby dospelí chceli vypočuť naše názory a brali ich do úvahy. Priali by sme si, aby vám na nás záležalo viac ako na vývoji nových počítačov alebo kurze eura.“ (Národný akčný plán pre deti na roky 2013 – 2017, s. 1, 2)

Oslovené deti a mladí ľudia sa vyjadrili aj k tomu, čo vnímajú ako vlastný záväzok v záujme zlepšenia spolunažívania detí s dospelými:

„Aj my by sme mali pomáhať, keď to dospelí potrebujú, a veriť im. Ak im nepoviem, čo nás trápi, nebudú nám vedieť pomôcť. Mali by sme ich tiež viac počúvať, rešpektovať, byť slušní a ctiť. Tiež by sme sa mali lepšie učiť, nefajčiť a nepiť. My sami by sme si mali navzájom pomáhať a držať spolu, požičať svoje oblečenie tým, ktorí to potrebujú, nikomu nenadávať, nevysmievať sa iným deťom ani ľuďom so zdravotným postihnutím či iným znevýhodnením. Všetci sme si rovní a sme tu na to, aby sme tým v núdzi pomohli.“ (Národný akčný plán pre deti na roky 2013 – 2017, s. 1)

4.3 Násilie, rasizmus, diskriminácia, výchova k tolerancii

Násilie je uplatňovanie sily voči niekomu alebo niečomu, kto nám stojí v ceste pri realizácii našej túžby, akt sily pôsobiaci proti prekážke. Je ním každá forma ubližovania, prejavu nadvlády, vyhrážania sa, zneužívania moci, fyzického a sexuálneho nátlaku. Násilie nie je konflikt, v konflikte sa stretnú rovnocenné strany, násilie je, keď jedna strana zneužije prevahu moci.

Násilím je aj nezabránenie násiliu a týraníu, ak nepoužijeme našu vlastnú moc na zabránenie tomu, aby bol niekto druhý týraný – je to druhotné ubližovanie, ktoré je osobitnou formou násilia (napr. ak chceme naozaj účinne pomôcť zneužívaným obetiam, musíme zo svojho myslenia vyčiarknuť postoj zosobnený vo vete: „Do toho sa nemiešajme, to je ich záležitosť.“

Násilie páchané na deťoch

Formy, rozsah aj dôsledky násilia boli ešte donedávna veľmi málo známe a problematika násilia na deťoch bola dlhé obdobie tabuizovaná. Výskumy z posledných desaťročí začínajú odhaľovať jeho skutočné rozmery a dopady. Jasne poukazujú na skutočnosť, že násilie na deťoch je závažný spoločenský problém. Deti sú vystavované násiliu len preto, že sú deti. Násilie na deťoch sa vyskytuje vo všetkých spoločenských vrstvách a prakticky vo všetkých prostrediach. Podľa najnovších výskumov OSN o násilí páchanom na deťoch okolo 80 % detí zažíva násilie v domácnosti vo forme fyzických trestov.

Formy násilia páchaného na deťoch sú rôzne, v mnohých prípadoch je násilie dlhodobé a opakované. Týranie dieťaťa môže znamenať fyzické ubližovanie, sexuálne zneužívanie, neposkytovanie náležitej starostlivosti alebo odopieranie lásky dieťaťu a neakceptovanie dieťaťa. Dôsledky násilia na deťoch sú závažné. Opakované a dlhotrvajúce násilie poškodzuje psychický aj fyzický vývoj detí a vedie k poruchám nervového a imunitného systému, k poruchám sústredenia a sociálneho správania, má za následok trvalé emocionálne problémy.

Čo na to Dohovor o právach dieťaťa?

Článok 19 OCHRANA PRED ZNEUŽÍVANÍM A ZANEDBÁVANÍM

1. *Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, musia prijať všetky potrebné zákonodarné, administratívne, sociálne a výchovné opatrenia na ochranu detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním, zanedbávaním alebo nedbalým zaobchádzaním, trýznením alebo vykorisťovaním vrátane sexuálneho zneužívania počas obdobia, keď sú v starostlivosti jedného alebo oboch rodičov, zákonných zástupcov alebo akýchkoľvek iných osôb.*

Článok 20 OCHRANA DETÍ BEZ RODINY

2. *Dieťa dočasne alebo trvale pozbavené svojho rodinného prostredia, alebo také, ktoré v jeho vlastnom záujme nemôže byť ponechané v takomto prostredí, má právo na zvláštnu ochranu a pomoc poskytovanú štátom. Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Dohovoru, musia zabezpečiť takému dieťaťu v súlade so svojim vnútroštátnym zákonodarstvom náhradnú starostlivosť. Táto starostlivosť môže medzi iným zahrňovať odovzdanie do starostlivosti, inštitút „kafala“ podľa islamského práva, osvojenie a v nutných prípadoch umiestnenie do vhodného zariadenia starostlivosti o deti. Pri voľbe riešenia je potrebné brať do úvahy žiaducu kontinuitu vo výchove dieťaťa a etnický, náboženský, kultúrny a jazykový pôvod dieťaťa.*

Diskriminácia

Je také konanie, keď sa v tej istej situácii zaobchádza s človekom inak než s iným človekom na základe jeho odlišností, napríklad rasového alebo etnického pôvodu, vierovyznania, veku, rodu, resp. pohlavia

alebo sexuálnej orientácie, pričom rozhodovanie o tom, či došlo k diskriminácii, sa uskutočňuje na základe toho, či existuje príčinná súvislosť medzi znevýhodnením a použitím kritéria na rozlišovanie. Diskriminácia je v moderných demokratických spoločnostiach považovaná za neprípustnú, je zakázaná zákonmi a medzinárodnými zmluvami. Rozlišujeme:

- **zjavnú, priamu diskrimináciu** – otvorene priznávame iné zaobchádzanie s ľuďmi, ktorí patria do istej skupiny,
- **skrytú, nepriamu diskrimináciu** – zaobchádzame so všetkými rovnako, ale výsledky sú rozdielne podľa príslušnosti k skupine. (Ďurajková, Vargová 2012, s. 52)

Rasizmus

Je diskriminačná teória, ktorá rozdeľuje ľudí podľa rasy. Niektorí zástancovia rasizmu tvrdia, že ľudský druh možno rozdeliť do niekoľkých kategórií podľa rasy, ktoré možno zoradiť do hierarchickej štruktúry. V niektorých prípadoch však rasizmus nehovorí o nerovnocennosti, ale snaží sa o zachovanie jednoliatosti rasy na danom území.

Človek, ktorý zastáva rasizmus, sa označuje slovom **rasista**. Rasistické názory v minulosti v niektorých prípadoch viedli ku genocíde, k vyhladzovaniu príslušníkov inej rasy.

O politike rasových organizácií hovoria výsledky 2. svetovej vojny. Rasistická, fašistická a nacistická ideológia však nie je mŕtva ani dnes, aj po roku 1945 sa niektoré štáty riadili alebo riadia týmito myšlienkami. Na konci 20. storočia sa objavil rad skupín a politických strán s rasistickými myšlienkami a ideológiami, ktoré sa udržujú a šíria po celom svete.

Ľudia proti rasizmu

Mimovládna organizácia Ľudia proti rasizmu vznikla v roku 2003 v záujme vytvárania tolerantnej, otvorenej a multikultúrnej spoločnosti, ktorá rešpektuje ľudské práva a individualitu každého človeka bez rozdielu pohlavia, rasy, národnosti, náboženstva, sexuálnej orientácie, veku či vzdelania.

Organizácia Ľudia proti rasizmu sa sústreďuje na spoluprácu s dobrovoľníkmi a verejnosťou všeobecne, k čomu výrazne prispelo vytvorenie dokumentačno-komunikačného centra na boj proti rasizmu. Pre právnu pomoc obetiam rasizmu, rasovo motivovaných útokov alebo akejkoľvek formy diskriminácie bola zriadená infolinka, ktorá zároveň slúži ako nástroj získavania a sieťovania informácií o situácii na Slovensku. V súčasnosti je hlavnou prioritou Ľudí proti rasizmu systematické vzdelávanie spoločnosti a snaha o odbúravanie predsudkov.

Tolerancia, výchova k tolerancii

Tolerancia (fr. tolérance) je znášanlivosť, základný princíp spolužitia a demokratického postoja voči každému, kto sa líši farbou pleti, pôvodom, kultúrou, jazykom, zvykmi a tradíciami, názormi, spôsobom života. Je to odmietanie predsudkov vo všetkých oblastiach ľudského spolužitia. Mala by byť základom demokratického rozvoja. Tolerancia súvisí so slobodou a autenticitou človeka. Východiskom tolerancie musí byť: porozumenie, snaha pochopiť druhého, spoznať jeho kultúru, tradície, celý spôsob života. Čím viac niekoho chápeme, tým viac sme ho schopní tolerovať.

Tolerantný človek vyslovuje svoj názor, svoju mienku, nesúdi, dáva priestor na vyjadrenie sa aj druhému. Požiadavka tolerancie je zdôvodnená slobodou človeka, ktorý sa môže sám rozhodnúť aj s rizikom, že sa pomýli. (Bagalová, Gogolová 2007)

Tolerantný človek sleduje svoj prospech, ale aj prospech iných ľudí, chráni svoje práva a rešpektuje práva druhých. Uprednostňuje výhodné riešenia. Prevažuje sila argumentu a optimálne riešenia (Hargášová 1997).

Formy tolerancie

1. pasívna tolerancia = cynizmus – ľahostajnosť, t. j. nevšimáť si iných ľudí, nebrať ich na vedomie, je to tolerancia ľudí, ktorí chcú mať pokoj od všetkých, najmä tých, ktorí im nemôžu pomôcť, z ktorej nemôžu profitovať. Nazývame ju aj introvertná, egoistická tolerancia.

2. pasívna tolerancia v zmysle „ži a nechaj žiť“ – *ja dám pokoj tebe, ty dáš mne*, nezakladá sa na nejakom spolužití, iba umožňuje bytie vedľa seba. Je to akýsi spoločenský konsenzus vzájomnej tolerancie, nie je tu ignorácia, ľahostajnosť, ale vzájomné porozumenie.

3. aktívna tolerancia – pozitívna tolerancia, úsilie pochopiť druhých, poznať, v čom a prečo sú iní, brať do úvahy ich odlišnosť, pochopiť ich, spoznať ich kultúru, a tak sa zbavovať predsudkov.

4. aktívna tolerancia v zmysle integrovať iných do spoločnosti – Rómovia, postihnutí – pomoc pri začleňovaní, snažíme sa ich brať s celou vlastnou identitou a inakosťou ako seberovných.

Výchova k tolerancii, k medzikultúrnemu porozumeniu sleduje niekoľko cieľov:

- Rozvíjať vedomie vlastnej identity, príjemné prežívanie svojho vlastného kultúrno-etnického dedičstva, ba i pocity hrdosti naň (nezamieňať s vedomím vlastnej kultúrno-etnickej nadradenosti). Týka sa všetkých zúčastnených – dominantnej skupiny i menšín.
- Poznávať ostatné kultúrne a etnické skupiny. Nie je možné citlivo ich vnímať a reagovať na ne bez toho, aby sme o nich niečo vedeli (presnosť informácií je mimoriadne dôležitá), alebo vedeli len málo.
- Podnecovať porozumenie k odlišnostiam (rasovým, kultúrnym, etnickým, náboženským), schopnosť učiť sa z nich, nie ich iba tolerovať. Pochopiť, že ak je niekto iný než my, neznamená to, že je lepší alebo horší – je iba iný.
- Rozpoznať prekážky vzájomného porozumenia, bariéry vzájomného kontaktu (stereotypy, predsudky).
- Rozvíjať schopnosti zlepšujúce komunikáciu medzi etnickými skupinami (schopnosť počúvať, vyhýbať sa „značkovaniu“ druhých, porozumenie pre neverbálne správanie a pod.).

5/ Situácie s využitím právneho vedomia vychovávateľa vo výchovno-vzdelávacích zariadeniach

Vychovávateľa v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach a špeciálnych výchovných zariadeniach sa mnohokrát stretávajú so situáciami na hrane únosnosti, ktoré nepatria medzi kompetencie pedagogického pracovníka. Majú skúsenosti so slovným, ale aj fyzickým napádaním zo strany rodičov, ale i detí, stretávajú sa s ubližovaním medzi deťmi, s krádežami, s problémami medzi deťmi a ich rodičmi. Často sa ocitajú v situáciách, keď nevedia, či ich nadriadení konajú v súlade so zákonom, či informácie, ktoré im boli podané, sú pre nich výhodné, alebo práve naopak. Väčšina z vychovávateľov pozná svoje povinnosti, no nepozná všetky svoje práva. Tí, ktorí ich poznajú, ich v praxi často nevedia použiť. Program kontinuálneho vzdelávania *Formovanie právneho vedomia vychovávateľov* by mal vychovávateľom pomôcť orientovať sa v zložitých pracovných situáciách.

Aj vychovávateľa musia poznať svoje práva a trvať na ich dodržiavaní. Vzdelávací program a publikácia poskytujú návody riešenia problémových situácií a sumarizujú dôležité zákony, vyhlášky a ďalšie právne normy využiteľné pre pedagogických pracovníkov.

Obsahom nasledujúcej časti sú modelové situácie problémov vo výchovno-vzdelávacích zariadeniach a možnosti ich riešenia.

Situácia č. 1:

Profil výchovného zariadenia

Školský internát (ŠI) pri SOŠ IT, Hlinícka 1, Bratislava. ŠI je právny subjekt, jeho zriaďovateľom je BSK. Kapacita zariadenia je 60 lôžok. V školskom internáte sú v tomto období 2 výchovné skupiny. Internát zabezpečuje výchovno-vzdelávaciu činnosť pre mládež od 15 do 19 rokov.

Definovanie problému:

- krádež mobilného telefónu,
- každodenné drobné krádeže potravín,
- krádeže hygienických potrieb,
- krádeže osobných vecí.

Možnosti a návrhy riešenia

Pri riešení problému krádeží je dôležité viesť s dieťaťom osobný rozhovor, následne tiež rozhovor so všetkými spolubývajúcimi, ktorým boli odcudzené veci.

Dieťa bude predvolané na pohovor so zástupcom riaditeľa ŠI.

Dôležitou súčasťou riešenia vzniknutého problému je kontaktovanie rodičov. V krajnej situácii a pri opakovanom zlyhaní realizovaného riešenia je vhodné aj privolanie polície.

Využitá podporná dokumentácia

- Trestný čin lúpeže (§ 188 trestného zákona č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov)
- Metodické usmernenie č. 7/2006 MŠ SR k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach podľa zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve
- Záznam v osobnom spise žiaka

Situácia č. 2:

Profil výchovného zariadenia

Školský klub detí (ŠKD) pri ZŠ J. A. Komenského, Bánovce nad Bebravou. V školskom klube pracujú štyri oddelenia s počtom detí 101. Prevádzka klubu je v čase 6:00 – 7:30 hod. Popoludňajšia činnosť sa začína podľa rozvrhu detí a trvá do 16:30 hod. Činnosť sa uskutočňuje v triedach po skončení vyučovania.

Charakteristika výchovnej skupiny

Vo výchovnej skupine je 22 detí. Je to zmiešaná skupina žiakov 2. a 4. ročníka, pričom z 2. ročníka je 7 chlapcov a 6 dievčat. V 4. ročníku sú 4 chlapci a 5 dievčat. Väčšina detí prejavuje záujem o tvorivú dielňu a o športové aktivity.

Definovanie problému:

- výsmech spolužiaka zo sociálne slabšej rodiny,
- používanie krutých prezývok na adresu spolužiaka,
- slovné urážky rodičov spolužiaka zo sociálne slabšej rodiny.

Možnosti a návrhy riešenia

Na začiatku intervencie je dôležitá fáza individuálnych rozhovorov s deťmi celej výchovnej skupiny. Ďalším postupom je oznámenie situácie rodičom a predvolanie rodičov do školy alebo školského zariadenia. Pre hlavných vodcov a organizátorov vzniknutého problému je potrebné zorganizovať aj rozhovor so psychológom. Ten je vhodný aj pre dieťa so sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré bolo cieľom verbálnych útokov. Posledným štádiom, po zistení všetkých náležitostí, je návrh výchovných opatrení, prípadne pokarhanie riaditeľom školy.

Využitá podporná dokumentácia

- Školský poriadok ZŠ J. A. Komenského
- Vnútorný poriadok ŠKD
- Deklarácia práv dieťaťa
- Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 283/2000
- Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 446/2004

Situácia č. 3:

Profil výchovného zariadenia

Základná škola Bzince pod Javorinou je malá dedinská škola, ktorá má približne 150 žiakov. Škola má dve oddelenia ŠKD. Prvé oddelenie navštevujú deti 1. a 2. ročníka, druhé oddelenie deti 3. a 4. ročníka.

Každé oddelenie má svoju herňu, k dispozícii je i telocvičňa, počítačová miestnosť, kuchynka. Prvé oddelenie má vo výchovnej skupine 26 detí, z toho 11 druhákov a 15 prvákov.

Definovanie problému:

- chlapec zo sociálne znevýhodneného prostredia ohrozuje fyzickými útokmi spolužiakov a vychovávateľku,
- hádže hračky, udiera rukou alebo predmetom, pľuje, oblieva vodou z fľaše deti,
- používa nevhodné gestá a časté slovné vulgarizmy,
- v záchvate hnevu ubližuje i sebe – udiera sa pästami do hlavy, zatína sa.

Možnosti a návrhy riešenia

V počiatočoch riešenia problému je stanovený riadený rozhovor s rodičmi dieťaťa za prítomnosti riaditeľa a zástupcu riaditeľa. Vhodná je aj odborná konzultácia so psychológom z CPPaP. Po konzultáciách so psychológom bolo navrhnuté odporúčenie dieťaťa do psychologickkej poradne. Opatrenie: Informovaný súhlas pre rodičov, že súhlasia s náhradou škody. V neposlednom rade je dôležité aj upovedomenie ostatných pedagogických aj nepedagogických pracovníkov o výskyte a riešení problému.

Využitá podporná dokumentácia

- Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele
- Zákon č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci
- Vyhláška č. 306/2009 o školskom klube detí, školskom stredisku záujmovej činnosti, centre voľného času, školskom hospodárstve a stredisku odbornej praxe
- Školský poriadok
- Školský poriadok ŠKD

Situácia č. 4:

Profil výchovného zariadenia

Školský klub detí pri Základnej škole Školská v Bánovciach nad Bebravou. V školskom klube pracuje 5 výchovných oddelení a pôsobí tu 5 kvalifikovaných vychovávateľiek. Školský klub navštevuje spolu 135 detí z 1. až 5. ročníka. V sledovanom výchovnom oddelení je 21 detí, z toho 10 chlapcov a 11 dievčat. Oddelenie je heterogénne z pohľadu veku, stretávajú sa v ňom žiaci z druhého až štvrtého ročníka. V skupine je jedno rómske dievča.

Definovanie problému:

- nie je možné využívať ihriská v okolí školy z dôvodu obsadenia ihrísk rómskymi deťmi,
- znečistenie areálu školy,
- zdevastované trávnaté plochy,
- ničenie zelene,
- vytváranie skládky odpadov na ihrisku.

Možnosti a návrhy riešenia

Vzniknutý problém znečisťovania a obsadzovania školského ihriska rómskymi spoluobčanmi sa nám nepodarilo riešiť na úrovni nášho zariadenia. Rozhovory a návrhy na spoluprácu boli neúspešné, preto bolo potrebné pristúpiť k ďalším opatreniam. Ako prvé sme problém začali riešiť privolaním mestskej polície. Následne sa problém predostrel na riešenie rómskemu asistentovi pri Ústredí práce sociálnych vecí a rodiny SR (ÚPSVaR SR). Vedenie školy viedlo rozhovory o možnostiach riešenia problému so zástupcami mestského zastupiteľstva.

Využitá podporná dokumentácia

- Všeobecne záväzné nariadenia (VZN) mesta Bánovce nad Bebravou z oblasti životného prostredia
- VZN č. 45 o nakladaní s odpadom na území mesta Bánovce nad Bebravou,
- VZN č. 59 o poplatku za znečisťovanie ovzdušia malým zdrojom,
- VZN č. 25 o tvorbe, údržbe a ochrane zelene v meste Bánovce nad Bebravou,
- VZN č. 2 o ochrane životného prostredia a čistote mesta.

Situácia č. 5:

Profil výchovného zariadenia

Reedukačné zariadenie sa zameriava na reedukáciu sociálne, mravne a emocionálne narušených dievčat, u ktorých boli zistené také nedostatky v sociálnej prispôsobivosti, v osobnostných vlastnostiach a charakterovom vývine, že ich výchova a vzdelávanie v iných zariadeniach alebo v prirodzenom rodinnom prostredí by nevedli k náprave. Poskytuje deťom výchovu a vzdelávanie zamerané na optimalizáciu ich psychosociálneho vývinu, odstraňovanie porúch správania a vytvorenie predpokladov na ich osobnostnú a sociálnu integráciu.

Charakteristika neplnoletej matky

Maloletá matka pochádza z manželského zväzku, ktorý trvá dodnes, aj keď manželia nežijú v spoločnej domácnosti. Dôvodmi jej umiestnenia v zariadení boli nerešpektovanie matky ako autority, neplnenie si povinnej školskej dochádzky, úteky z domu a predčasné stretávanie sa s chlapcami s následným tehotenstvom.

Definovanie problému:

- maloletá matka príchod do zariadenia prežívala veľmi emotívne,
- porodila dcéru, meno biologického otca nebolo určené ani uvedené v rodnom liste,
- kvôli tomu, že musela odísť z domu, vinila svoje dieťa, ktorému poskytovala iba základnú starostlivosť, ale zámerne si udržiavala od neho odstup. Zaumienila si, že sa vzdá dieťaťa a vďaka tomu sa vráti domov.

Možnosti a návrhy riešenia

V reedukačnom centre pôsobí dostatočné množstvo ľudí z podporného tímu, ktorí pomáhajú pri riešení vzniknutých problémov. Ako prvé bolo potrebné naplánovať individuálne rozhovory s maloletou matkou, ktoré boli realizované psychológom a vychovávateľom. K riešeniu problému by mali prispieť aj skupinové psychoterapeutické sedenia. Ďalšou súčasťou riešenia problému bolo tiež vypracovanie správy pre Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny SR z dôvodu kontaktovania zákonného zástupcu.

Využitá podporná dokumentácia

- Zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. v znení zákona č. 650/2005 Z. z.

Situácia č. 6:

Profil výchovného zariadenia

Sídlom detského domova v Pečeňadoch je starý kaštieľ, ktorý pochádza z 2. polovice 19. stor. V tejto budove sa nachádzajú 3 samostatné skupiny. Zakúpením rodinného domu v Trebaticiach v roku 2006 sa vytvorila 4. samostatná skupina. Organizačnou súčasťou detského domova sú 2 samostatné byty (3-izbový v Piešťanoch, 2-izbový vo Veľkých Kostoľanoch), ktoré slúžia pre potreby mladých dospelých. Starostlivosť o deti do 6 rokov sa realizuje v profesionálnych rodinách. Vychovávateľ pracuje už 30. rok v 2. samostatnej výchovnej skupine. V skupine pracujú 3 denní vychovávateľia a 2 pomocné vychovávateľky, ktoré sa striedajú v nočných zmenách. Celkový počet detí v skupine je 10. Skladba detí je heterogénna a koedukovaná, najmladšie dieťa má 5 rokov, najstaršie 17 rokov. Vybavenie je podobné vybaveniu bežnej domácnosti (kuchyňa, jedáleň, obývacia izba, spálne detí a sociálne zariadenia zvlášť pre chlapcov a dievčatá).

Definovanie problému:

- maloletý 14-ročný chlapec s nariadenou ústavnou výchovou fyzicky napadol pri záujmovej činnosti 12-ročného chlapca rovnako s nariadenou ústavnou výchovou,
- násilne mu bodol štetec do oblasti hrudníka,
- týmto skutkom maloletý spáchal trestný čin ublíženie na zdraví.

Možnosti a návrhy riešenia

Privolanie rýchlej zdravotnej služby bolo prvým a najdôležitejším opatrením. Zároveň bolo potrebné privolať aj políciu. Vychovávateľ informoval o vzniknutej situácii vedenie detského domova. Rovnako dôležité bolo aj písomné oznámenie vzniknutej situácie zákonným zástupcom maloletých chlapcov. Ďalej vychovávateľ podal základné informácie aj kurátorkám maloletých chlapcov.

Informovanie zriaďovateľa detského domova – ÚPVSaR v Bratislave prebehlo telefonickou aj písomnou formou.

Využitá podporná dokumentácia

- Vnútorný poriadok detského domova Pečeňady
- Interná norma „riešenie mimoriadnych situácií v detskom domove“
- Paragraf 123 trestného zákona – Ujma na zdraví odsek 2.

Záver

Pedagogickí zamestnanci sa v poslednom čase v praxi stretávajú so situáciami vyžadujúcimi si orientáciu v právnych normách a zvýšené právne povedomie. Deti a mládež vo voľnom čase skúšajú nové možnosti, nové stereotypy správania, podliehajú vrstovníckym skupinám. Vychovávatelia v školských internátoch sa stretávajú so žiakmi nerešpektujúcimi internátny poriadok.

Vychovávatelia v reedukačných centrách pôsobia na deti, ktoré sa do týchto centier dostali práve vinou porušenia a nerešpektovania zákonov. V detských domovoch sú umiestnené deti zo sociálne, ale aj psychicky narušeného prostredia, ktoré majú nevhodné stereotypy v správaní, a povinnosťou vychovávateľov je vplývať na zmenu ich postojov, názorov a správania sa. Ani v bežných základných školách a školských kluboch detí nemajú vychovávatelia jednoduchú prácu. V heterogénnych kolektívoch, v kolektívoch, kde sú integrované deti a žiaci s poruchami učenia a správania sa rovnako stretávajú s hraničnými situáciami ohrozujúcimi zdravie detí alebo aj samotných vychovávateľov.

Je veľmi dôležité, aby vychovávatelia mali aspoň základné právne vedomosti, aby vedeli, ako reagovať v zložitých situáciách, kde vyhľadať odbornú právnu pomoc, prípadne podľa akých právnych dokumentov postupovať.

Veríme, že prostredníctvom predloženej publikácie sa vychovávatelia oboznámia so základmi práva a právnych noriem, ktoré im môžu byť pri ich náročnej práci prospešné.

Zoznam bibliografických odkazov

- BAGALOVÁ, E. a D. GOGOLOVÁ, 2007. *Ľudské práva a zručnosti potrebné na ich uplatnenie*. Bratislava: ŠPÚ.
- CIRÁK, J., B. PAVELEKOVÁ a M. ŠTEVČEK, 2008. *Rodinné právo*. Šamorín: Heuréka.
- ĎURAJKOVÁ, D., H. KOPECKÁ a D. VARGOVÁ, 2011. *Občianska náuka pre 3. ročník gymnázia*. Bratislava: SPN – Mladé letá, s. r. o. 2011. ISBN 978-80-10-02052-2.
- ĎURAJKOVÁ, D., VARGOVÁ, D., 2012. *Občianska náuka pre 8. ročník ZŠ a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Bratislava: Mladé letá, s. r. o.
- FOUNTAIN, S., 2007. *Všetci máme právo na ochranu pred násilím*. Bratislava: MPC.
- HARGAŠOVÁ, M., 1997. *Tolerancia a jej hranice*. Banská Bystrica: MPC.
- KOGANOVÁ, V., D. LEŠKA a kol., 1996. *Demokracia a ochrana ľudských práv*. Bratislava: Inter – lingua.
- KOPECKÁ, H. a V. MRÁZKOVÁ, 2006. *Rodinné právo*. Bratislava: MPC.
- KOVÁČIK, J., 2006. *Utečenci – Svet. Európa. Slovensko*. Bratislava: MPC.
- KRESÁK, P. a kol., 1997. *Občan a demokracia*. Bratislava, 1997.
- KRSKOVÁ, A. a D. KRÁTKA, 1996. *Základy práva*. Bratislava: SPN.
- KWAT, E. a S. LAWS, 2007. *Štúdiá o násilí páchanom na deťoch*. Bratislava: MPC.
- Násilie v rodine*. Bratislava: Aspekt, záujmové združenie žien, 1998.
- ONDRUŠK, D., D. POTOČKOVÁ a J. HIPŠ, 2007. *Výchova k tolerancii hrou*. PDCS, o. z. Partners for Democratic Change Slovakia.
- PRUSÁK, J. *Teória práva*. Učebné texty Právnickej fakulty UK v Bratislave.
- RAPOŠ, I., 1995. *Výchova k ľudským právam*. Bratislava: MPC.
- ROHÁRIK, P. a J. HRUBALA, 2000. *Rodinné právo*. Bratislava: Jaspis.
- SCHULTZ, I. a A. SCHULTZOVÁ, 1999. *Právna náuka pre obchodné a hotelové akadémie*. Bratislava: SPN.
- Ústava SR*. Žilina: Poradca, 2001.
- VARGOVÁ, D., 2007. *V najlepšom záujme dieťaťa*. Bratislava: MPC.
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok
- Internetové zdroje:
- <http://www.minv.sk>
- <http://www.unicef.sk/sk/prava-deti/dohovor-text>
- <http://www.detskyombudsmn.sk/dohovor-o-pravach-dietata>
- <https://amnesty.sk/texty/14/vseobecna-deklaracia-ludskych-prav>
- <http://www.employment.gov.sk/vybor-pre-deti-a-mladez-dokum>
- www.zoznam.sk/firma/3077724/Ludia-proti-rasizmu-Bratislava
- www.onlinezakony.sk/.../36-2005-z-z-zakon-o-rodine-a-o-zmene-a-dopl